

The Journal of Academic Social Science Studies

International Journal of Social Science

Volume 5 Issue 1, p. 15-48, February 2012

DİVANÜ LUGATİ'T TÜRK'E GÖRE XI. ASIRDA TÜRK EVİ

*TURKISH HOUSE IN 11th CENTURY ACCORDING TO THE DİVANÜ
LUGATİ'T TÜRK*

Adem AYDEMİR

*Milli Eğitim Bakanlığı, Balıkesir Merkez Ticaret Meslek Lisesi Tarih Öğretmeni.
simsara_grim@hotmail.com*

Abstract

Turkish have possessed the features of being nomadic and settled for centuries. In other words, while it is possible to find Turkish who have fulfilled the necessities of being settled in one place, in another place, at the same period of time, it is possible to find Turkish who are showing the features of nomadic tribes. In all the dialects of Turkish 'ev' (çadır); 'home' (tent), which is the basic symbol of family, and 'evlenmek' (to marry) are used.

A popular encyclopedic dictionary of the great Turkish linguist and thinker Kâşgarlı Mahmud's Divanü Lugati't Türk, mirror of the Turkish world of the 11th century, includes rich information not only about the Turkish language and literature but also its history and geography, culture and ethnography. When we look at the Divanü Lugati't Türk its possible to find so much data's about the Turkish social life. The life style and understanding life of societies can be seen on languages of societies. Divanü Lugati't Türk, as every subject, consists of valuable information on houses of Turkish peoples in 11th century.

As a result this article, investigates the Turkish house of a farmer objects mentioned in Divanü Lugati't Türk. This study made by general scanning model. Thus, by studying the elements presented in the Divanü Lugati't Türk, a new window been opened to the Turkish house the 11th century.

Key Words: Divanü Lugati't Türk, 11th Century, Settled life, Social life Turkish house, Idioms/ terms, Objects.

Öz

Türklerin asırlar boyunca göçebeliği ve yerleşikliği bir arada sürdürdükleri görülmektedir. Başka bir deyişle; bir bölgede yerleşik yaşamın gereklerini yerine getirmiş Türkler olduğu gibi, aynı anda, başka bir bölgede göçebe yaşam tarzını sürdüren Türklere rastlamak mümkündür. Türk lehçelerinin hepsinde ailenin temel sembolü olan 'ev' (çadır) ve evliliği ifade eden kelime olarak 'evlenmek' fiili kullanılmaktadır.

Büyük Türk dilcisi ve düşünürü Kâşgarlı Mahmud'un ansiklopedik mahiyet taşıyan ve âdetâ XI. asır Türk dünyasının aynası olan Divanü Lugati't Türk adlı eseri, Türk dili ve edebiyatının, Türk tarih ve coğrafyasının yanı sıra, Türk kültürünün ve etnografyasının da en eski ve temel kaynaklarından. Divanü Lugati't Türk'e bu nazarla bakıldığında onda Türk sosyal hayatının her alanına ait verileri bulmak mümkündür. Toplumların yaşam biçimleri, dünyayı algılayışları o toplumun dilinde de kendini gösterir. Divanü Lugati't Türk, her alanda olduğu gibi, Türk topluluklarının XI. asırdaki evleri açısından da önemli bilgiler içermektedir.

Sonuç olarak bu makale, Divanü Lugati't Türk'te geçen bir çiftçiye ait Türk evi ile ilgili terimleri incelemektedir. Bu çalışma genel tarama modelinde yapılmıştır. Böylece, Divanü Lugati't Türk'ün sunduğu malzmeden hareketle XI. asır Türk evine yeni bir pencere açılmıştır

Anahtar Kelimeler: Divanü Lugati't Türk, XI. asır, Yerleşik yaşam, Sosyal hayat, Türk evi, Deyimler/terimler, Eşyalar.

Giriş

İnsanlar tarihin her devrinde kendilerine barınak bulmuşlar veya inşa etmişlerdir. Arkeoloji araştırmaları eski Altay kavimlerinde, genel olarak da eski Orta Asya'nın orman kavimlerinde ilk barınakların çukurlar içinde bulunduğunu veya inşa edildiğini gösteriyor. Bu evlerin kapıları olmayıp, damın üzerinde açılan bir delikten içeriye iniliyor, sonra merdiven içeri çekiliyordu. Evlerin üzerindeki bu delikler giriş-çıkış haricinde, havalandırma ve aydınlatmayı da sağlıyordu. Birçok kelimenin menşei ancak arkeoloji araştırmalarında elde edilen bilgiler sayesinde kavranabilir. Doğu Türk dili şubelerinde '*misafir geldi*' yerine '*konuk tüştü*' denir. Buradaki '*tüştü*' ancak '*konuk*' yani '*konuk/ misafir*' kelimesiyle beraber söylenmektedir. Misafir dışında birisinin gelmesine '*tüştü*' denmez, '*geldi*' denir. Demek ki yolu bilmeyenler barınağa damdan '*düşmüşler*'dir. Konukseverlik geleneği sürüp gelen kavimlerde, '*konuk düştü*' sözü klişe halinde günümüze kadar muhafaza edilmiştir (İnan 1998-I: 296). Bazı kelimelerin menşei de ilkel insanın düşünce tarzını dikkat nazarına almak suretiyle bulabiliriz. Gök Tanrı dini inançların cari olduğu Türk toplumunda göğün en üst katı olan '*Arş-ı Alâ*' Tanrının mekânı olarak tasavvur edildiğinden, yukarıdan düşen konuk, '*Tanrı katından gelen misafir*' kabul edilmiş, ona '*Tanrı misafiri*' denilmiş ve kutlu sayılmıştır. İnsan cemiyetinde en asrî ve en gelişmiş olduğunu iddia eden fertlerin bile, binlerce senelik ilkel bir âdeti, inancı, deyimi veya etnografya maddesini kendileriyle beraber yaşattığına şahit olabiliriz. Bu bakımdan binlerce yıl önce, yoldan geçerken bastığı yerin, alttaki konutun girişi olduğunu bilmediğinden içeri düşen yabancı hakkında söylenen '*Tanrı misafiri*' sözü de, bütün Türk toplumlarında klişe halinde günümüze kadar muhafaza edilmiştir.

Kırgız göçebe çadırları olan ‘bozüy’lerde ‘tünlük’; bozüyün tepesinde bulunan, ışık girmesine ve duman çıkmasına yarayan yuvarlak pencere ve bu pencerenin çember şeklindeki ağacıdır (Yıldız 2007: 9). ‘Tün(g)lük’ sözü ‘pencere’ demek iken, aynı sözün ‘baca’ anlamına gelmesi (DLT III: 383; Üşenmez 2008-b: 399-404), bacanın pencere, hatta kapı olduğu çok eski dönemlerin bir hatırasıdır. Kâşgarlı, ‘Eldin kirse törü tünlüktin çıkar/ Zor vilâyetten girerse, görenek bacadan çıkar.’ (DLT III: 120) diye bir atasözü nakletmektedir.

Türkler asırlar boyunca göçebeliği ve yerleşikliği bir arada sürdürmüşlerdir. Başka bir deyişle, bir bölgede yerleşik yaşamın gereklerini yerine getirmiş Türkler olduğu gibi, aynı anda, başka bir bölgede göçebe yaşam tarzını sürdüren Türklere rastlamak mümkündür (Özcamca 2007: 177-183; Yılmaz-Telci 2010: 14-33). Nitekim gerek çok erken dönemlere ait kurganlardan elde edilen bulgular (Ögel 1984: 89), gerekse eski Türk dilinde ekincilikle ilgili kelimelerin yoğunluğu Türk toplumunda tarımsal hayatın, dolayısıyla yerleşik veya yarı yerleşik yaşamın erken dönemlerde başladığını gösteriyor (Eren 1979: 1-28). Türk lehçelerinin hepsinde ailenin temel sembolü olan ‘eb/ ev’ ve evliliği ifade eden kelime olarak ‘evlenmek’ fiili kullanılmaktadır. İslâmiyet öncesinde göçebe bir yaşam tarzına sahip olan Türkler dahi konut mimarisine yabancı kalmamışlar, sur içindeki kışlaklarda, otağların yanında, benzer şekilde inşa edilmiş, sıvalı ağaçtan evler yapmışlardı. Bugüne kadar yapılan araştırmalar ilk Türk evlerinin, kulübe şeklinde yuvarlak evler olduğunu gösteriyor. Türklerde üstüvânî gövdeli ve kubbeli ‘kerekü’ (DLT I: 447) (EDPT: 744) veya ‘otağ’, kâinat timsâli idi. Dört cihete göre dikilen ve kapısı doğuda olan otağın gövdesi yeryüzünün veya bir merkezî dağın, kubbesi ise semânın remzî idi (Esin 1985: 3). Semerkand’ın kuzeyinde ve Seyhun nehrinin batı sahilindeki çevrede Hun dönemine ait bazı ev kalıntıları Orta Asya’nın yuvarlak çadırlarını hatırlatır (Ögel 1984: 92). Milâttan önceki III. bin ortalarına tarihlenen Aşkabat yakınlarındaki Anav kültür çevresinde, güneşte kurutulmuş tuğlalar kullanılarak dört köşe evler inşa edilmişti (Ögel 1984: 20). Kırgız Türkleri, milâttan önceki son asırda, Çin tarzında köşkler yapmışlardı (Esin 1985: 4). Bugünkü Abakan stepleri ve Minusink bölgesi olan Kırgız ülkesi münbit ve ziraata elverişli idi (Ögel 1984: 207). Hatta Çin kaynaklarının dediğine göre bunlar, hububat olarak arpa, buğday, yulaf ve darı ekerler ve bir ezme değirmeni ile bunlardan un yaparlardı (Eberhard 1996: 68). Dört köşeli barınak inşa eden ilk Türk boyları ikinci Türk boyları olmuştur (Ögel 2002: 243 vd.). Yapılan kazılar sonucu, V.-VI. asırlara tarihlendirilen konutların, kare planlı mekân içerisinde dört köşeli merkezi kubbeli şekilde tasarlandığı ortaya çıkarılmıştır (Özerdim 1958: 97-123; Esin 1968: 135-215). Kare mekân içinde dört eyvanlı merkezi kubbeli sivil mimarlık örneklerine, V. asırdan itibaren Türkistan ve Horasan bölgelerinde de rastlanmaktadır. VI. asırda Horasan evi, bir merkez sofanın çevresinde sıralanan eyvanlar ve köşe odaları formunda tasarlanmıştır (Azizov 2008: 2).

DLT’de Türk ev hayatı ve mimarlıkla ilgili çok sayıda deyim ve terim bulunmaktadır (Yıldırım 2011: 23-41). Kâşgarlı’nın, dört köşeli her şeye ‘dörtgül’ denildiği gibi, buradan alınarak dört köşeli evlere de ‘dörtgül ev’ (DLT III: 417) (EDPT: 535) denildiğini söylemesi, çadır tipi yuvarlak evlerden, dört köşeli evlere geçiş sürecinin bir hatırasıdır. Buradaki ‘-gül/ -gil’ eki Türkçede hâlen kullanılan bir mensubiyet ekidir (Demirtaş 2006: 70-77; Ersoy 2007: 21-29; Clauson 2007: 191). Evlerin ‘dört köşe’ olmasının mimarî gerekler haricinde ‘dört cihet’, ‘dört unsur’, ‘dört mevsim’ ve ‘günün dört vakti’ arasında bir ilgi olması muhtemeldir (Arat 1965: 1-24; Morı 1968: 117-123; Esin 1972: 77, not 18; Ögel 1979: 316-617). Konutların yuvarlak veya dört köşeli olması bu konutların sahiplerinin iştigalleriyle ilgili bir meseledir. Atlı Türkler daha çok gök kubbe ile ilgilidir. İkinci Türk toplumları ise yeryüzü ve toprakla ilgili olup, onlara göre de dünya dört köşe/ dört bucaktır. Kül Tigin Yazıtı D.2. ve

Bilge Kağan Yazıtı D.3. satırda; 'tört bulung kop yağı ermiş ... tört bulungdaki bodunug kop almuş' (Ergin 2005: 8, 32; Tekin 2010: 24, 50) ifadeleri yer almıştır. Bulun: "Corner, angle": 'Tört bulunka' (EDPT: 343).

Türkler İslâmiyet'ten çok evvel sığınak, kale ve şehirlere 'balık' diyorlar (EDPT: 335-336), bunu 'balıĝ' şeklinde de söylüyorlardı. Bu söz, Argu dilinde 'çamur' demektir (Eren 1951: 95; Yıldırım 2011: 26). Uygur kağanı Mo-yen-Çor, Türklerin şehir kuran ilk hükümdarı olarak bilinir (Sümer 1993: 29). Sine Usu Yazıtı'ndaki bilgilere göre, Mo-yen-Çor Kağan, Selenge nehri kıyısında büyük ihtimâlle 757 yılında Baybalık (Ordubalık/ Karabalğasun) şehrini inşa ettirmişti (Aydın 2008: 156-168). Orta Asya Türk toplumunda tarımsal üretim faaliyetleri ve özel mülkiyet sahipliği gibi örgütlenmiş yerleşik yaşam düzenini gerçekleştirmiş olan Uygurların şehir kurma işini Soğdlu ve Çinli mimar ve sanatkârlara havale ettiği görülüyor (Özerdin 1958: 97-123). Bu bakımdan Uygur şehir ve konutları genellikle Çin mimarî tarzını göstermektedir. Mo-yen-Çor Kağan için yazılan Sine Usu Yazıtı'nın batı cephesi 5. satırında; 'Sogdak, Tabgačka Seleğede Bay-Balıĝ yapıtı bertim/ Selenga'da Soğdulara ve Çinlilere Bay Balık'ı inşa ettirdim.' denir. Uygurlar bir yere kale yapıldığı zaman oraya 'balıklandı' (DLT II: 264) diyorlardı. Uygurların en büyük şehri 'Beş Balık' (DLT I: 379) şehri idi. Bu 'Beş Balık' aynı zamanda bu şehrin de içinde bulunduğu, Sülmî, Koçu, Can Balık ve Yenği Balık şehirlerinden oluşan bölgenin adıydı (DLT I: 113). XI. asırda Doğu Türkistan'daki bu şehirlerden aşağı Seyhun'daki Yenği Balık'a (Dizruyin-Bakır Kale) kadar uzanan geniş sahada yaşayan Türklerin önemli bir kısmı köyler ve şehirlerde oturarak yerleşik hayat geçirmekte ve bu hayatın gereği olarak her türlü faaliyeti göstermekte idiler. Evlerin inşasında daha çok çamurdan, 'kerpiç kipi' (DLT III: 119) denilen kalıpla yapılan 'kerpiç' (DLT I: 455) (EDPT: 737) ile tuğla ve kiremit anlamındaki 'pışıĝ kerpiç' (DLT I: 373) (EDPT: 379) kullanılıyordu (DLT III: 119). Daha M.S. I-III. asırlara tarihlenen Keykubat-Şah buluntuları mimarî tekniğinde, kare kerpiçlerin büyük bir rol oynadığı görülüyor (Ögel 1984: 83). Yakalığ şehrindeki evlerin inşasında ise daha çok samanlı kerpiç kullanılmıştır (Ögel 1984: 325). Kâşgarlı, 'balık' kelimesinin eskiliğine ve kendi devrinde ancak Uygurlarca kullanıldığına işaret eder (I: 379). Şehirlere çamur anlamına gelen 'balıĝ/ balık' denilmesi şehirleri oluşturan evlerin inşasında daha çok çamurun hammadde olarak kullanılması ile ilgilidir.

'Uluş' sözü (EDPT: 152/3) XI. asırda varlıklarını kuvvetle koruyan Çiğillerin dilinde köy, Argu şehirleri halkınca şehir demektir (DLT I: 62). Bu asrın ortalarında Çiğiller arasındaki yerleşik hayata geçme faaliyetleri gelişmiştir. Yine onların dilinde 'ast' sözü 'sokak' (DLT I: 42) (EDPT: 242) demektir. 'Kent' kelimesinin aslı, Soğdça şehir anlamındaki 'kanth/ kend' (EDPT: 728) kelimesi olup Türkçeye de geçmişti (Caferoğlu 1993: 71). Kâşgarlı, 'ken' kelimesinin doğu ülkelerinde şehir demek olduğunu, bu Türk ülkelerinde her şehrin adının 'ken' ile yapıldığını, bu 'ken' kelimesinin batı Türklerinde şehir adı yapımında kullanılan 'kend' kelimesinin kısaltılmışı olduğunu söylüyor (DLT I: 339). Orhun'un merkezi ve eski Türk hakanlar yurdu olan Ötüken şehrinin aldı da bununla ilgili olup bu ad 'dua şehri' anlamına gelmiştir (Aydemir 2010: 197-222). XI. asırda Karahanlı Türkleri ile Oğuz Türkleri 'balık' kelimesi yerine 'kend' sözünü kullanıyorlardı. Bunlarda, şehir ismi yapılırken, şehrin özelliğini ifade eden kelimeye Soğdça şehir anlamındaki 'kanth' kelimesinden gelen 'kend' kelimesi ilâve ediliyordu.¹

¹ Kâşgarlı zamanında bir harâbe olan, Karganmış kişi Mukanna'nın şehri İnç-kend, sakin, sessiz bir şehir olduğundan (III: 437), Mankent, Kâşgar yakınında harabe bir kent. 'Tang' (EDPT: 511) harabe (III: 356) demek olduğuna göre buradaki 'man' (EDPT: 766) aslında 'tang' olmalıdır (III: 157) Tün-kent (III: 150), (yerini belirleyemediğimiz bu şehir bu adı taşıdığına göre herhalde kuzeyde bir yerlerde veya burada bir hapisane olmalıdır) Yen-Kend yani Yeni-kend, (I: 150). Buranın bir adı da 'Dizruyin' dir. Sarılıĝı dolayısıyla 'Bakır Kale' demektir (III: 149).

Türkçede ‘ordu’ (EDPT: 203) sözü hakanın oturduğu yer yani başkent demektir. Kâşgar şehrine ‘Ordu Kend’, Balasagun kentine de ‘Kuz Orda’ (DLT I: 124) denirdi. Bu bakımdan ‘ordulanmak’ (EDPT: 203) sözü ‘yurt tutmak, yerleşmek’ (DLT II: 294), ‘Bir yeri başşehir edinmek.’ (DLT I: 296) anlamına gelmiştir. Kâşgarlı, Soğdca olan ‘kent’ kelimesini benimsemiş ve Türkçeye mâl etmiştir. Müellifimiz, öz vatani ve ordu merkezi Kâşgar’a, eski Uygur geleneğine göre Ordu-balık değil, Soğdca ‘kent’ kelimesini kullanarak, ‘Ordu-kent’ (I: 124, 343) diyor. Kâşgarlı ilâve ederek,

“Yenikend’den doğuya kadar Türk ülkesidir. Semer-kand’a ‘Semiz-kend’ denir. ‘Şaş/ Taş’ şehrine ‘Taş-kent’ denildiği gibi, Öz-kent, Tün-kent adları da vardır. Bu şehirlerin hepsinin adı, Türkçe olan ‘kend’ ile yapılmıştır. Bu şehirleri Türkler yaparak adlarını kendileri koymuşlardır.” (III: 150) diyor.

Kent sözü Oğuzlarla onlara uyanlara göre ise ‘köy’ (DLT I: 344) demektir. Küçük yerleşim merkezlerine ‘bulunğ’ (DLT III: 371) (EDPT: 343), ‘bük’ (DLT I: 333) (Bük/ thicket EDPT: 324) ve ‘buçgak’ (DLT I: 465) (EDPT: 294) denirdi.

Şehrin savaş için hazırlanmış olan sur ve kalelerine ‘ükek’ (DLT I: 78), kalelerin burçlarına ise ‘ükekliğ tam’ (DLT I: 153, 307), (EDPT: 105) bu sur ve kalelerin büyük kapısına da ‘kapga’ (DLT I: 425) (EDPT: 583) denirdi. ‘Tiz’ sözü (EDPT: 570) aslında Türkçe ‘yüksek yer’ demek iken Farslılar buradan alarak kaleye ‘tiz’ (DLT II: 344; III: 123) demişler. Türkler buldukları yerin dağ doruklarına veya yüksek yerlere ‘karguy’ denilen minare şeklinde yüksekçe yapılar yapıyorlardı. Clauson’da ‘karguy’ için ‘A watch-tower with a beacon on the top to give raid warnings/ Saldırı uyarısı için tepelere inşa edilen gözetleme kulesi.’ karşılığı verilmiştir. Clauson, DLT’de *karğu.y* biçiminde bir versiyonun daha bulunduğu belirtilmiştir. Clauson’a göre sözcüğün değişimi *karğuy* > *karğu.y* > *karğu* şeklinde olmalıdır (EDPT: 653). Düşmanın gelmesini haber vermek böylece, halkın hazırlanması ve eşyalarını toplamalarını sağlamak için bu kulelerde ateşler yakılıyordu (DLT I: 426; III: 241).

‘Kenğeşliğ biliğ üdhreşür, kenğeşsiz biliğ obraşur/ Danışıklı bilgi güzelleşir, danışsız bilgi yıprar.’ (DLT I: 232), ‘Kinğ ton opramas, kenğeşliğ biliğ artamas/ Geniş elbise yıpranmaz, danışıklı iş bozuk olmaz.’ (DLT III: 358) sözleri eski Türk atasözleridir. Kengeş: “Öğüt” (CC: 12/8), “Düşünüp taşınmak” (CC: 125/30). (DLT III: 393-4). Bu bakımdan ulusun işlerini görüşmek için toplanılan yere ‘ternek’ (DLT I: 477) yani ‘dernek’ denirdi. Şehir hayatına geçişle birlikte ortaya çıkan bir yapı da hapis-hânelerdir ki, buralara ‘kısığ’ (DLT I: 376), ‘kıs-’ ‘kıstırmak, sıkıştırmak’ (CC: 51/24-26), ‘tünek’ (DLT I: 408) ve ‘oru’ (KB: 5549) deniyordu. Şehirde önemli bir hizmet merkezi de sığır, koyun gibi hayvanların kesildiği ve ‘ekdi’ (DLT I: 125) (EDPT: 102) denen mezbahadır.

XI. asırda bile göçebe Oğuzlar şehirlerde yaşayan kardeşlerini hor ve hakir görüyorlar, yani onları küçümsüyorlar ve bu yüzden onlara ‘yatuk/ ,ralroyid (lebmet) قتيه Yatuklara mücadele etmeyen, savaş gücünü kaybetmiş insanlar gözü ile bakıyorlardı.² Göçebe Türkler göçebelik hayat tarzını severek ve can atarak benimsemiş, göçebelerin gözünde yerleşik ekincilerin hayatı kolay kolay katlanılmaz bir kölelik sayılmıştır. Oğuzların eski hukuk anlayışı, sadece göçebe hayat tarzına lütufkâr davranmıştır. Anadolu’da aşiret, oymak ve boyların yerleşim biçimleri genellikle 24 Oğuz boyu esasları altında gerçekleştirilmiş bu Oğuz

² DLT’de aynen şöyle denilmiştir; “Tembele, ‘yatuk kişi’ derler. Oğuzlardan bir kısımları vardır ki şehirlerinden dışarıya çıkmazlar, savaş yapmazlar. Onun için bunlara ‘ياتق/ yatuk’ denir, ‘tembeller ve atılmışlar’ demektir.” (III: 14).

boylarına mensup teşekküller içinde bazıları büyük federasyonlar oluşturmuş, bunlar çeşitli adlar altında Anadolu'nun çeşitli yerlerinde buldukları yerlere göre isimler almıştı (Türkdoğan 1996: 20). Kendini bir yerden saymak ve o yeri kendinin sayıp oturmaya 'türkünlenmek' denirdi (DLT II: 278). Yurt tutulan, yerleşilen yere 'konum' (DLT I: 114), 'erle' (DLT III: 251) veya 'yersinmek' (DLT III: 109) de deniliyordu. Kâşgarlı bir Türk şiiirinden;

*'Bolsa kiminğ altun kümüş irle iter
anda bolup tenğrigerü tapgın öter'*

"Kimin altını, gümüşü olsa yurtluk yapar; orada oturarak Tanrıya karşı tapkısını öder." (DLT III: 251) şeklinde bir parça naklediyor.

Aynı şehirden olan kişilere 'yerdeş' (EDPT: 959) yani bugünkü gibi 'hemşehri' (DLT III: 40) yakın komşulara 'tutşı' veya 'tutaşı' (DLT I: 423) denirdi. Yakın hısımlara ise 'yaguk' (DLT III: 29) denirdi. 'Kir/ gir' sözü (Ölmez 2002: 189, 190, 191) Türkçe bir sözdür. Aynı avlu içinde birlikte oturan komşulara 'kirdeş' (DLT I: 461) (EDPT: 739) denilir, kirdeşlerin akraba olması tercih edilirdi. 'Ol öziñge kondurdu/ O, yanına hısımlarını kondurdu. O, evinin yanına hısımlarını ve kendi etrafında toplananları, kendine yardım edenleri oturttu.' (DLT II: 313). Çünkü, 'Bilmiş yek, bilmedhük kişiden yeğ/ Tanınmış şeytan, tanınmamış kişiden iyidir.' 'Bu söz, tanıdıklarına hürmet etmekle emrolunan kimse için söylenir.' (DLT III: 160). 'Tegme kişi öz bolmas, yat yaguk tüz bolmas/ Değme kişi kendin gibi olmaz, yat hısımla bir olmaz.' (DLT I: 423) Bugün kullandığımız 'komşu' sözünü Türkler 'koşnu', Oğuzlar ise 'konşu' şeklinde söylerdi. Kâşgarlı'ya göre, bunların ikisi de kurala uygundur ve güzeldir (I: 435; Bayraktar 2002: 129-138). Konşu: "Komşu" (CC: 97/21), Konuş: "Konut, oturulan ev" (CC: 151/6). Clauson 'konşu' sözünün 'konuş-' fiilinden geldiğini belirterek; Konuş: "Fiilden türemiş: konuş- maktan türetilmiştir. fonetik tarihi karmaşıktır. Kâşgarlı'nın ifadesine göre Hakaniye dilinde koşnu: açıklaması zor anlamındadır. Basit bir metatez olmadıkça açıklaması zordur." (EDPT: 640) açıklamasında bulunur. Ancak 'komşu' kelimesi 'konuş-' kökünden değil, 'kon-' (DLT III: 185) fiil kökünden gelmiş olmalıdır. 'Konuş-' fiilinden gelmiş olsaydı bunun eski karşılığının herhalde 'ayt +a +ş > ayta-ş > aytaş' yahut 'ayt +ı +ş- > ayt-iş- > aytiş-' olması icap ederdi. Türkçede 'konşu' sözü 'konşu' şeklinden geçerek günümüze 'komşu' şeklinde ulaşmıştır. Tanımadık bir misafire 'uma' (DLT I: 92), tanıdıklardan birbirinin gelmesine 'konuk' (DLT II: 258) denir, ancak 'konuk' sözü yabancı misafir anlamına da gelirdi. 'Oğuzlardan başkalarının dilinde bu kelime, birisinin, ev sahibinin rızası olmadan bir evde geceleme anlamındadır.' (DLT III: 339). Komşular genellikle akraba olmakla beraber bazen akraba olmayabilirdi. İyilik etmekle emrolunan kişiye 'Böri koşnısın yemes/ Kurt komşusunu yemez.' (DLT III: 220) denirdi. İster akraba olsun, ister olmasın komşulara iyi davranmak, onları misafir etmek, onlara misafir olmak ve onlarla sürekli hediyeleşmek gerekirdi. Kâşgarlı'nın naklettiği eski bir Türk şiiiri;

*'Koşnu konum ağışka
Kılğıl anğar ağırlık
Artut alıp anıngıl
Edhgü tawar oğurluk'*

"Konuğa, komşuya ve hısımlarına iyilik et, onları ağırla, armağan alıp güzel uğurlu mallar hazırla." (I: 114) diyordu (Akkoyunlu 2008: 47-52). Gurbetten dönen kişiler hısımlarına ve komşularına 'belek' (EDPT: 204) denilen armağanlar getirirlerdi (Teres 2008-b: 367-370). 'Ol manğa belekledi/ O, bana armağan verdi.' (DLT I: 340). Komşular birbirlerine 'tuzgu' (DLT I: 424) denen yemek ikram ederler, hatta bu yemeklerden komşu veya misafir olmayıpta

sadece yoldan geçenlere de ikram edilirdi. Türkçede ‘tuz’ kelimesinin bir manası da ‘güzel’ (DLT I: 296) ve ‘sevgili’ (DLT III: 359) demektir. Tamamen karşılıksız olan bu yemek doyumluk bir yemek değil, tadımlık bir yemektir. Bu bakımdan Kâşgarlı’nın naklettiği eski bir Türk şiiri;

‘Kardunı yinçü sakınmanğ

Tuzgunı mançu sezinmenğ.’

“Fındık büyüklüğünde donmuş olan buz parçalarını inci, armağan edilen yemeği iş ücreti sanma.” (I: 419) diyor. Konuk uzaktan gelmiş ise döneceği zaman ‘boşuğ/ izin yemeği’ (DLT I: 372) denilen bir yemek verilmesinin ve belli bir mesafeye kadar refakat edilerek uğurlanmasının, son zamanlara kadar devam edip gelen eski bir Türk geleneği olduğu da malumdur.

Türklerin çadırları ve hakanların otağları ilk yerleşim yeri olan mağaranın, ilk evler de çadırların basit bir taklidi olmuştur. Hakan otağlarının kainâtın bir sembolü görülmesi daha sonra tabiatın yakından tanınmasıyla ilgili olmalıdır. Türklere göre, ‘gök kubbe devletin, çadır ise ailenin’ birer örtüsü durumunda idi. Bu sebeple, ‘gök altında devlet, çadır kubbesi altında ise aile düzeni’ yer alıyordu. Günümüzde evin bölümlerinden birini karşılamak üzere kullanılan ‘otağ/ oda’ kelimeleri, ateşin yandığı ve yükseldiği yer anlamında olup bunların ateş anlamındaki ‘od/ ot’ kökünden geldikleri ortadadır. Türkçenin en eski kültür kelimelerinden biri olan ‘ev’ kelimesi, Oğuzca bir kelime olup bunu aynen bugünkü telâffuzu ile kullanırlardı (DLT I: 32). ‘Bark’ (EDPT 359) kelimesi ise esasen mülk anlamında olmakla beraber her zaman ‘ev’ kelimesi ile birlikte kullanılmıştır (DLT III: 333) (EDPT: 3). Yenisey, Gök Türk ve Uygur Yazıtları’nda ‘mülk’ ve barınak anlamında ‘ev/ *’ ve ‘ev bark/ *’ sözü görülmektedir.³ Buradaki ‘bark’ kelimesinin Gök Türk Yazıtları’nda mâbet manasında kullanılması evin kutsallığına işaret eder. Türk evi plan tiplerini sınıflandırırken sofasız plan tipini en ilkel tip olarak ayırır. Bu plan tipi düzen ve işlev bakımından göçebe çadırı ile çok yakın benzerlik gösterir ve bu yönüyle Anadolu’da göçebe evden yerleşik eve geçişte oluşturulan ilk ev modeli olarak kabul etmek gerekir. Türk evinin karakteristiği olan sofa henüz gelişmemiştir ve göçebe çadırında da aynı durum görülür. Bu benzerlik, göçebe Türklerin yerleşik hayata geçişte çadır (ev) planını aynen yerleşik eve uyguladıkları sonucuna götürür. (Köse 2005: 165). Göçebe yaşamın ürünü olan çadırdan, bir ara yapı özelliğini taşıyan tek odalı evlerde çadır, evin biçimine, zeminine, fonksiyon ve kapsamına etki etmiştir. Tek odalı yapılarda fonksiyonların tümü (ocak, yemek çevresi, yatma çevresi, dolap, yüklük, vb.) sadece bir hacim içinde çözümlenmiştir. Çadırda yaşarken, imkânlar içinde kısıtlı olan iç hacimler, konutta yaşamaya başlayan toplumda yerini daha fazla kişinin bir arada yaşamasını kolaylaştıran geniş iç hacimlere bırakmaya başlamıştır. Yeni oluşan ‘ev’lerde aile yapısının değişerek yaşama getirdiği bu yeni kavram oda sayısının aile yapısına göre artmasına da neden olmuştur. Tüm fonksiyonları içeren odalarda aynı zamanda yemek yapılmakta ve yenilmektedir. Aynı çatı altındaki her bir odaya da ‘ev’ denilmiştir. Türk evlerinde en önemli oluşumlardan biri olan avlu-sofalar Türk kültür ve geleneklerinin yarattığı bir alandır. Türk

³ Yenisey Yazıtları’nda; E. 47. “Ebledim oğlının, kızımın kalınsız birtim”, E. 79. “Bakır bingi, eb kiçig urıka” ve E. 138. “Kızıl kaya ebim kayaka bitidim” cümlelerinde, Gök Türk Yazıtları’nda K.T.K.8. “Kül Tigin ebig baslaya kittimiz”, B.K.K.14. “Öziüng edgü körteci sen, ebinge kirteci sen” ve T.I.TK.6 “Ol sabig esidip kaganim ben ebgerü tüseyin tidi” cümleleri ile Şine-Ussu Yazıtı D.2. “Ebin, barkın, yulkısın yulmadım”, G.4. “Basmlı yağdıp ebimrü bardı”, G.5. “Türgiş Karlukug tabarm alıp ebin yulup barmış, ebime tüşimiş” cümlelerinde ‘ev/ ev’ sözü açıkça tespit edilmektedir.

evinin aksanı ve bu aksanın tefrişi evin bireyleri ile bu bireylerin cinsiyetini de göstermiştir (Sarıyev 2009: 487-498). Bu sebeple, baba, oğul ve torunlar aynı çatı altında oluşturulan evde oturmuşlar veya bu çatı altının yetersiz kalması karşısında aynı avlu içinde fakat ayrı çatı altında yeni evler oluşturulmuştur. Bu şekilde köylerimizde akrabalardan oluşan mahalleler, hatta şehirlerimizde akrabalardan oluşan sokaklar ortaya çıkmıştır.

Kâşgarlı; *'Subuzganda ev bolmas, topurganda av bolmas/ Eski mezarlıktan ev, gevşek topraklı yerde av olmaz.'* (I: 516). şeklinde bir atasözü naklediyor. *'Tutugluğ yer'* (DLT I: 496) denilen, tekin olmayan, cin çarpan yerde de herhalde *ev* yapılması düşünülmemiştir. Çünkü bu gibi yerler cin ve şeytanların meskûn oldukları yerlerdir. Nitekim, İslâm öncesi Türkler, çağdaşları olan pek çok kavim gibi cinlerin (*çırıwı*) (EDPT: 394) ve şeytanın (*yek*) varlığına inanıyorlar ve onların şerrinden korkuyorlardı. Türklerde kamların halk üzerinde derin bir nüfuza sahip olmaları da buradan geliyordu. Yani kamların cin ve şeytanlara sözlerini dinletip onlara istediklerini yaptırdıklarına samimiyetle inanıyorlardı. Kâşgarlı Türklerin cinler ve şeytanlar ile ilgili inanışlarını açıklamıştır (III: 225). *'Tiki, geceleri işitilen sestir. Türkler öyle inanırlar ki, ruhlar sağ iken yaşadıkları şehirlerde her sene bir gece toplanırlar ve halkı ziyaret ederler. Geceleyin bu sesi kim işitirse ölür. Bu, Türkler arasında yaygındır.'* (III: 230). Cin ve şeytanların eğleştikleri yerler; meskûn olmayan evler, sahralar, kumsal ve kayalık yerler ile çöplük ve küllüklerdir. Ayrıca sahralarda *'ünğüjin'* denen ve insanı öldüren umacıların (EDPT: 6), gulyabanilerin yaşadığına inanılırdı (I: 145). Kâşgarlı'nın dedikleri inançlarla ilgili gerekçelerdir. Buraların dışında ev inşa edilecek yerin emniyetli olması aranmıştır. Yağma boyunun dilinde *'karakçı'* (DLT III: 338), Karlukların dilinde ise *'serker'* (DLT I: 457) (EDPT: 850) sözü, yol kesen, soyguncu, haydut demektir. Clauson, *'karakçı'* sözcüğü için *'yağmalamak'* anlamı vermiş, eylemin Harezmi Türkçesinde *karakla-* *'çalmak'* anlamıyla yaşadığı belirtilmiştir (EDPT: 652). Yusuf Has Hacib;

'Uluğ yolka tutma en ev bark yakın

tokıgay yoduğ sen munı ked sakın'

"Evin barkın büyük ve işlek yollara yakın olmasın, sana zararı dokunur; bunu iyice düşün." (KB: 4545) diyor. Bu tamamen bir emniyet meselesidir. Müellifimiz hükümdarın görevlerini söylerken;

'... İmin tut kamug yollarığ,

karakçığ sekerçig arıtğıl arığ'

"Bütün yolları emin tut, yol kesici ve haydutların hepsini ortadan kaldır." (KB: 5577).

'Uluş kend içinde sen ogrı arıt

ümeg arkışığ yolda imin yorit.'

"Şehir ve kasaba içindeki hırsızları ortadan kaldır; yolcu ve kervan emniyetle sefer etsin." (KB: 5546) diyor. Günümüzde olduğu gibi, Türklerde barınak anlamındaki *'bark'* kelimesi yalnız kullanılmaz, *'ev'* kelimesiyle birlikte kullanılır ve *'ev-bark'* (DLT I: 348) denirdi. Burada göçebelerin çadırlarına da *'ev'* denildiğini ifade etmek gerekmektedir (DLT II: 99).

Bir dilin sahip olduğu deyimler ve terimler o dili konuşan toplumun dünya görüşünü, inançlarını, gelenek göreneklerini kısacası maddi manevi kültürünü yansıtır. Emek Üşenmez'in tespitine göre, DLT'in sözcük varlığında 5147 adet isim ve 3477 fiil olmak üzere toplam 8624 kelime veya deyim bulunmaktadır (Üşenmez 2008: 249). Kâşgarlı, bu sözcük varlığı içindeki, öz Türkçe olan kelimelerin, öz Türkçe olduğunu ısrarla ifade ederken (*msl. bkz. DLT*

I: 76, 431; III: 34, 35, 44, 153, 165), alıntı kelimelerin de, alıntı olduğunu ifade etmekten çekinmemiş (DLT I: 356; III: 153), bazı kelimelere ‘*Fasih değildir.*’ (DLT I: 108, 449; II: 142; III: 122), bazı kelimelere, ‘*Bu kelimenin aslının ne olduğunu bilmiyorum.*’ (DLT I: 484) bazı kelimelere de ‘*Bu söz Türkçe değildir.*’ (DLT I: 423; III: 19, 218) kaydını koymuştur. Karahanlı Türk hanedanına mensup ve şuurlu bir Türkçü olan (Pritsak 1953: 243-246; Dilaçar 1972: 20-23) Kâşgarlı, ‘*Bilinmelidir ki, Oğuzların dili incedir.*’ (I: 432). ‘*Oğuzlar Farslarla çok karışmış oldukları için birçok Türkçe kelimeleri unutmuşlar, yerine Farsça kelimeler kullanır olmuşlardır.*’ (I: 76, 431) diyor. Müellifimiz, Türk şehirlerinde Farslılar çoğaldıktan sonra bu şehirlerin Acem şehirleri gibi olduğunu da ifade ediyor. (III: 150). Kâşgarlı, Türkoloji çalışmalarında ilk başvuru kaynağımız olan eserinde, bir kelimenin iki türlü söylenişi karşısında; ‘*Bunların ikisi de kurala uygundur ve güzeldir.*’ (I: 435), bazı kelimelere de ‘*Bu ince bir lûgatir.*’ (III: 252). açıklamasını koymuştur. Kâşgarlı, Tanrının lâneti anlamındaki ‘*kargamak*’ ile bir insanın bir insana kızması anlamındaki ‘*kırgamak*’ arasındaki farktan bahsederken; ‘*Görmez misin, Türkler Tanrının lânetiyle bir kulun bir kulu kovması arasını nasıl ayırt etmişlerdir. Öbür kelimeyi üstün, bu kelimeyi esre kalmışlardır.*’ (III: 290) diyerek Türklerin bu konulardaki hassasiyetini ifade ediyor. Kâşgarlı Türk dilinin yozlaştırılması karşısındaki tutumunu ifade ederken de; ‘*Hotanlılarla Kençekliler kelimenin önünde bulunan ‘الف’leri (ه h)’ye çevirirler. Türk dilinde bulunmayan bir harfi kattıkları için biz onları Türk saymıyoruz.*’ (I: 32) diyor.

Hakan başkentte ‘*karşı*’ (DLT I: 423) (EDPT: 664) denen bir sarayda ikâmet ederdi. Kâşgarlı, hakan dışındaki bazı kişilerin de ‘*karşı*’ denen cennet misali köşklerinin olduğundan bahsediyor (III: 374). Türkler elbette yüksek, geniş ve süslü mekân anlamındaki Farsça ‘*saray*’ (KB: 1418-1419) sözünü de kullanıyorlardı. ‘*Sagdıç*’ şimdi olduğu gibi ‘*dost*’ (DLT I: 455) demektir. Kâşgarlı’nın naklettiği eski bir Türk şiirinde;

*‘Mende bulnur sevinç otı kadhgu atar,
karşı körüp sagdıç anı uçmak atar.’*

“Benim yanımda bir ot vardır, kaygıyı giderir. Sağdıçım benim köşkü görerek cennet dedi.” (Benim yanımda sevinç ve kıvanç ilâcı bulunur; bu kaygıyı giderir. Dostum benim köşküme gördüğü zaman, köşkün güzelliği dolayısıyla, ona cennet dedi.) (III: 374) diyor. Bazı kişilerin de göl kıyısında yalıları bulunurdu. Böyle bir yalı sahibi, göl sularının dalgalanmasıyla yalının sanki ileri geri itildiğinden bahsederek;

*‘Kölüm kumu kopsa kalı tamığ iter
Körse anı bilge kişi sözge büter.’*

“Gölümün dalgası yükselse evimi nasıl iter, onu akıllı bir adam görse sözüme inanır.” (III: 137) diyor.

Eski Uygur Türkçesine ait ‘*Sekiz Yükme/ Sekiz Yığın*’ adlı bir metinde bir evin nasıl inşa edileceği ve hangi aksamin hangi cihette yer alması gerektiği anlatılmıştır. Buna göre;

“Anta kin toprak kaza tam tokıyu titig yoguru iş ködüg timin başlamış kergek siziksizin ev bark turgurmuş kergek küntin yingak yaylık tagtın singar sukıngu öngdün singar kidin singar ikidin bulang anta ulatı aşlık küdenlik ev bark ulug kiçig kapıg kudug otçuk taş sokgu tegirmen agılık kömsölük ulatı yilkıka/ kişiğe batıglıkka tegi tüzü tüketi itmiş/ Ondan sonra toprak kazıp, duvar örüp, çamur yoğurup derhal işe girişmek gerek. Endişesiz bir biçimde ev inşa etmek gerek. Güney yönünde yazlık< hane>; kuzey yönünde sukıngu; doğu ve

batı yönünde ikişer tarafta mutfak, misafir evi, büyük küçük kapı, kuyu, ocak taşı, öğütme değirmeni, hazine odası ayrıca hayvanlara ... insanlara tuvalete dek bütünüyle yapmak..." (Şen 2005: 84).

Divanü Lugati't Türk'te bulunan ve çağının Türk ev hayatını yansıtan zengin sözcüklüğü içinden, çiftçilik yapan ve hayvan besleyen bir aile için tasarlanmış eve ait 303 adet kelime/ terim ilgi durumuna göre tasnif edilerek on iki başlık altında aşağıda sunulmuştur. Kâşgarlı, 'Oğuzlar ve Oğuzların kardeşi olan Kıpçaklar' (III: 127) sözüyle Oğuzca ile Kıpçakçanın yakınlığını ifade eder. Kâşgarlı, Oğuzca kaydıyla 265 adet, Kıpçakça kaydıyla 9 fiil ve 35 isim soylu olmak üzere toplam 44 adet, Yagma dili kaydı 25 sözcük vermiştir. DLT'de yer alan ev araç gereçlerinin, Kıpçakça sözcüklüğü ile karşılaştırılabilmesi bakımından, XIV. asır Kuman-Kıpçak Sözlüğü CC ve aynı dönem Mısır-Kıpçak Sözlüğü Tz'deki eşya adları ile Clauson'un EDPT'deki karşılıklarını verdik.

Bahçe ve Avlu

Koru: "Evin çevresine dikenli teller veya kamyştan yada dikenlerden yapılan basit ihata duvarı" Kıpçakça (DLT III: 223).

Çit: "Kamyştan veya dikenden yapılan duvarı" (DLT I: 320). (EDPT: 401).

Sedhrek kapuğ: "Avlu kapısı" (DLT I: 478). Sedrek: (EDPT: 802).

İrük: "Duvar ve duvara benzer şeylerde gedik" (DLT I: 70). (EDPT: 222).

Avran: "Demirci ocağı biçiminde yapılan ekmek fırını" (DLT I: 109).

Çumuşluk: "Tuvalet" (DLT I: 503). Çomuşluk (EDPT: 424).

Kalıma: "Güneşlik, yüksek çardak" (DLT III: 174). Satma (EDPT: 801). alıma (EDPT: 622).

Kanğlı: "Kağrı" Üstüne ağırlık yükletilen kağrı arabası (DLT III: 379; İnan 1998-I: 257-258).

Kudhuglu ev: "Kuyusu olan ev" (DLT I: 496). 'Ol özinge kudhuğ kazındı/ O, kendisi için kuyu kazmayı iş edindi.' (DLT II: 155). uduğ (EDPT: 598).

Kudhuğ tegresi: "Kuyunun ağzındaki halka" (DLT I: 421, 477).

Kuyuğ: "Su Kuyusu" Oğuzlar kuyuya 'çat' derlerdi (DLT III: 166). Çat: "Kuyu" (EDPT: 401).

Oru: "Toprakta kazılan ve şalgam, buğday ve buna benzer şeyler saklanan çukur" (DLT I: 87).

Tandır: "Bir çeşit ekmek fırını" Kadınlar evde ekmek pişirmek için daha ziyade büyük ihtimalle bahçedeki tandırı kullanırlardı. 'İşler ötmek yaptı/ Kadın ekmek yapıştırdı. Kadın tandıra ekmek yapıştırdı.' (DLT III: 57).

Tarığlığ: "Zahire ambarı" Oğuzca (DLT I: 496, 501, 503). Tarığlığ (EDPT: 542).

Tavarluk: "Mal konulacak yer hazine" (DLT I: 503).

Ügürlük: "Darı konulacak yer kiler" (DLT I: 152). Oğuzlar 'susam'a 'ügür' derlerdi (DLT I: 54).

Urukluğ kova: "Kuyudan su çıkarmaya yarar ipli kova, urganlı kova" (DLT I: 147). (EDPT: 213).

Ahır ve Ahırdaki Malzemeler

Akur: “Evlerin hemen yanında inşa edilen ahır” (DLT I: 7). Bu Farsçadan alıntı olmalıdır (Eker 2009: 249).

Ağıl: “Koyunların barınağı” (DLT I: 73).

Kası: “Hayvanlara ağaçtan yapılan ağıl” (DLT III: 224). (EDPT: 666). Ağıl: “Kuyun ağılı” (EDPT: 83).

Aran: “Evin hemen yanında inşa edilen at ahır” (DLT I: 76). (EDPT: 232). Aranlığ ev: “Ahırlı ev” (DLT I: 148). ‘*Ol atın evge içgerdi/ O, atını evden içeriye koydu.*’ (DLT I: 227).

Bağırçak: “Eşek semeri” (DLT I: 502). (EDPT: 318).

Boyunduruk: “Her iki öküzün birden boynunun üzerine konulan boyunduruk” (DLT I: 179). (EDPT: 387).

Burunduk: “Yular” (DLT I: 501). Tin: tizgin: “Yular” (DLT I: 339, DLT III: 138). (EDPT: 512). Yular: “At yuları” (DLT III: 9, 28). (EDPT: 368-932).

Çaviğ: “Kamçı ucu” (DLT I: 374).

Çetgen: “Gem dizgini” (DLT I: 443). Tizgin: “Dizgin” (DLT I: 339). (EDPT: 574).

Çikten: “Eğer örtüsü” (DLT I: 435).

Örtük: “Her şeyin örtüsü, eğer örtüsü” (DLT I: 103).

Edher: “Hayvan eğeri” (DLT II: 283).

Edherlik: “Üzerine eğer konulan ağaç” (DLT I: 151).

Kamçı: “Kamçı” (DLT I: 417). (EDPT: 626). Çağığ: “Kamçı, sıırım” (DLT II: 210). Berke: “Kamçı” (DLT III: 323). (EDPT: 362).

Kısmak: “Özenginin iki yanında bulunan kayış” Özengi bu kayışların arasında bulunur (DLT I: 474). (EDPT: 668). Üzengi: “Üzengi” (Tz: 16b/12). Tepkeç: “Üzenginin alt tarafı” (Tz: 34a/2).

Kova: “Türklerin kullandığı gemlerde atların burnuna doğru dikilen kayış” (DLT III: 237). (EDPT: 581). Kögen: “İlmikli köstek” Süt sağılacağı zaman hayvanların ayağına vurulur (DLT I: 415).

Kök: “Eğer başı” (DLT II: 283).

Kökded: “Eğer tahtalarını diktirmek, bağlatmak” (DLT II: 328).

Köpçük: “Eğerin ön ve arka yastıkları” Oğuzca (DLT I: 478). Köpçük (EDPT: 688). Bu kelime günümüz Oğuz lehçelerinden sadece Türkiye Türkçesinde yer almaktadır (Karaşlar 2010: 513; Yıldırım-Çifci 2012: 1232).

Küfeç: “Gem, damaklı gem” (DLT III: 256).

Kümüldürük: “At göğüslüğü” (DLT I: 530). (EDPT: 722).

Küvüç: “Küvüç yügün. Küçük yular, çılbr” (DLT III: 163).

Mançuk: "Heybe, torba gibi at eğerine takılan şey" (DLT I: 476).

Monçuk: "Atın boynuna takılan değerli taş, arslan tırnağı, muska gibi şeyler" (DLT I: 475). (EDPT: 349).

Oluk: "Ahırdaki hayvanlara yem verilen yalak" (DLT I: 67)
(EDPT: 137).

Otgun: "Eğerin solunda kolanın halkası geçirilerek dile bağlanan enli bir kayış" (DLT I: 107). (EDPT: 47).

Otluk: "Ahırda hayvanların yem yediği yer" Talas yakınlarındaki Itlık kasabası halkının dilince (DLT I: 67). (EDPT: 55).

Ömzük: "Eğerin ön ve arka tarafları, ucu" (DLT I: 105).

Örk: "Hayvanın çenesi altından geçirilerek bağlanan yular ve at tavlasi" (DLT I: 43).

Saht: "Eğerlere, kemerin başına, tokalara işlenen altın veya gümüş işleme" Üste: Oğuzca (DLT I: 107). (EDPT: 806). 'Saht' kelimesi Farsça bir kelime olmalıdır (Sertkaya 2009: 37; Eker 2009: 268; Karaşlar 2010: 520).

Sıpakur: "Ahırda hayvanların yem yediği yer" (DLT I: 487).

Sırmak: "Eşek palanındaki teğelti" (DLT I: 471).

Suvla: "Hayvanların su içtikleri yalak" (DLT I: 464). Suvlag (EDPT: 788).

Talguç: "Hayvanın sırtına yüklenen yükü sıkıştırmak için kullanılan ağaç" (DLT I: 453).

Tevey komı: "Deve semeri" (DLT III: 136).

Küben: "Deve hamudunun altına konulan çul ve çula benzer şeyler" Oğuzca (DLT I: 404). (EDPT: 689).

Tulunğ: "Gemde olan bir halkadır; kulağın altında bulunur" (DLT III: 371).

Tuşağ: "Köstek, at ayağına vurulan bukağı" (DLT I: 411, 479).

Udhlu: "Sığırlar için yapılan barınak" (DLT I: 98).

Yabı: "Eğerin üstüne ve altına konulan keçe. Eğer yastığı" Çigilce (DLT III: 24).

Yalığ: "Eğer kayışı, eğerin ön ve arka kayışı" (DLT III: 14).

Yapguç: "Eşek ve eşeğe benzer hayvanları sürmek için kullanılan değnek" (DLT III: 38).

Yığış: "Kayıştan örülmüş olan bağ, boyunduruk kayışı" (DLT III: 13). (EDPT: 977).

Yonak: "Binek hayvanlarının semeri altına konan çul" (DLT III: 29).

Yügün: "Gem" (DLT III: 144). Yügen: "At gemi" (CC: 102/27).

Yem-Saman Deposu

Kepeklik: "Kepek konulacak yer" (DLT I: 508).

Arpa: "Arpa" (DLT I: 123, 343; II: 121, 316). Arpa: "Barley/ arpa" (EDPT: 198).

Aşbar: "Saman, kepek ve ot gibi şeyler karıştırılıp ıslatılarak hazırlanan hayvan yemi" (DLT I: 117).

Bıçma yorinçga: “Biçilmiş yonca” (DLT I: 451). (EDPT: 971).

Kavık: “Kepek, darı kepeği” (DLT III: 165).

Örtgün: “Samanı ayrılmış harman, çeç” (DLT III: 412).

Saman: “Saman” Çigilce. (DLT I: 415; II: 316). (EDPT: 829). Etimoloji çalışmaları ile maruf olan Hasan Eren, bu kelimenin öz Türkçe bir kelime olduğunu açıklarken (Eren 1979: 4-5), Sertkaya, Moğolcadan ödünçleme bir kelime olduğunu belirtmektedir (Sertkaya 2009: 26). Küwük: “Saman” Oğuzca (DLT III: 165). (EDPT: 689).

Merdivenin Altındaki Malzeme Deposu

Adhırı: “Buğday temizlemekte kullanılan yaba” (DLT I: 126). (EDPT: 63).

Agurşak: “Ağırşak” (DLT I: 149). Ağurçak: “Spindle whorl, millstone” (EDPT 92).

İğ: “İp bükme için kullanılan aygıt” (DLT I: 48, 85).

Arkar: “Bıçak sapı yapılan dişi dağ keçisi boynuzu” (DLT I: 117).

Baldu: “Balta” (DLT I: 418). (EDPT: 333) Bu kelime Türkçeden belli başlı komşu dillere de geçmişir (Yıldırım-Çifci 2012: 1231). Balta (Tz: 28a/2).

Baştar: “Orak” Arguca (DLT I: 455). Orgak: “Orak” (DLT I: 119). Orak: “Orak” (EDPT: 216). (Tz: 13b/9, 34a/11, 49a/8).

Bilegü: “Bileği” (DLT I: 447). (EDPT: 341). Bilev: “Bileği taşı” (CC: 87/1). Bilev ~ bilevü: “Bileği” (Tz: 34a/5, 49a/7).

Bukursı: “Saban demiri” (DLT III: 242). Tış: “Saban demiri” (DLT III: 125). (EDPT: 557).

Çekük: “Çekiç” Oğuzca (DLT II: 287). (EDPT: 415). Bu kelime Farsça ‘çeküş’ kelimesi ile de aynı kökten olabilir (Eker 2009: 254; Karaşlar 2010: 515). Çeküş: “Çekiç” (Tz: 34a/5).

Çij: “Çivi” (DLT III: 123). Çej/ çij: “Demir çivi” (EDPT: 400). Sertkaya, DLT’de geçen bu kelimenin Çince’den ödünçleme bir kelime olduğunu belirtmektedir (Sertkaya 2009: 19). Kadav: “Çivi” (CC: 126/23).

Er: “Delik açmak için kullanılan aygıt, burgu” (DLT I: 45). İr (EDPT: 192). Ötürgü: “Delgiç, makkap” (Tz: 34a/4).

Bıçgu: “Bıçkı” (DLT I: 13). Bıçguç: “Testere” (DLT I: 452). (EDPT: 294). Bıçkı: “Testere” (CC: 86/18). Bıçgı ~ bıçku: “Bıçkı, demir testere” (Tz: 34a/3, 49a/5). ‘Yığaç bıçası nenğ/ Ağaç biçecek aygıt.’ (DLT II: 70).

Çıgrı: “Çıkrık” (DLT I: 421). Çıgrı (EDPT: 410).

Çikne: “Çiftçilerin tarlayı düzleştirmek için kullandıkları mala” Diğer Türklerce. (DLT III: 301). Çikne/ Çigne: “Çiftçilerin tarlayı düzleştirmek için kullandıkları mala” Yağma dilince (DLT I: 435). Clauson, sözcüğün *çigne* yada *çikne* biçiminde yer aldığını gördüğünü ifade etmekte ve “*a smoothing implement* (düzleme aracı), *is used both for ‘a mason’s trowel* (duvarcı malası) and *‘a stone roller* (taş silindir)” karşılığını vermektedir (EDPT: 416). (Teres 2008-a: 231).

Kaltuk: “Çorba kaşığı yapılan yaban sığırı boynuzu” (DLT I: 475).

Keçe: “Karpuz ve hıyara benzer şeylerin taşındığı sele ve sepet” (DLT III: 220). (EDPT: 694).

Kerki: “Dülger keseri” (DLT I: 430). (EDPT: 741). “Nacak, küçük balta” (CC: 86/15). Kaşı: “Keser” (Tz: 29b/5).

Kesgü: “Keski, kesecek nesne” (DLT I: 13). (TZ: 34a/3, Keskü 49a/6).

Kesgük: “Köpeğin boynuna geçirilen halka, tasma” (DLT II: 289). (EDPT: 750).

Ketmen: “Yeri kazmak için kullanılan aygıt, kazma” (DLT I: 444). (EDPT: 704). Kazgıç: (Tz: 49a/9).

Kığ: “Toprağı kabartmak için kullanılan gübre” (DLT III: 129).

Kısgaç: “Kısgaç, kerpeten” (DLT I: 455). (EDPT: 667). Kıskaç: “Kerpeten” (CC: 84/15).

Koşbiçek: “Hayvanların yününün veya kıllarının alınması için kullanılan makas” Arguca (DLT III: 126). Bu makaslara Çigiller ‘çefşeng’ (DLT III: 385) derlerdi.

Kürgek: “Kürek” (DLT II: 289). (EDPT: 742-743).

Kuyma: “Dövme ile değil madenden döküm yoluyla yapılan havan, çırakman, çekiç gibi aygıtlar” (DLT III: 174). Kuyma (EDPT: 677).

Kundıgu: “Düğün, harman düğeni” (DLT I: 491). (EDPT: 636).

Kürin: “İçerisinde kavun, karpuz, hıyar gibi şeyler taşınan küfe” (DLT I: 404). (EDPT: 746).

Kaşıklık müngüz: “Kaşık yapmak için ayrılan boynuz” (DLT I: 504).

Nijdağ: “Bileği taşı” (DLT I: 465). (EDPT: 775). Bu eski İran dili olduğu sanılan Soğdça’dan kopyalanmış olmalıdır.

Örgen: “Urgan” Oğuzca (DLT I: 108). (EDPT: 225). Günümüz Oğuz lehçelerinde Gagauz Türkçesi dışında ‘örken’ ve türevleri şeklinde yer almaktadır (Karaşlar 2010: 513). Urk ~ uruk: “İp, urgan” (DLT I: 42). (EDPT: 213).

Saban: “Çift ve çiftçinin takım ve aygıtları” (DLT I: 402). (EDPT: 790). Amaç: “Saban gibi çiftçi araç gereçleri” (DLT I: 52). (EDPT: 156). Eker’e göre, ‘amaç’ kelimesi, konar-göçer Türklerin hayvancılıktan tarıma geçerken ihtiyaç duydukları bir terim olan amaç, Farsçadan yapılan eski kopyalardan biridir (Eker 2009: 246). Türklerde tarımsal faaliyetlerin çok erken çağlarda başladığı ve ‘tarım’, ‘tarla’ gibi kelimelerin Türkçe kelimeler olduğu bilinmektedir (İnan 1998-II: 313-315; Gül 2012: 99-120). ‘Saban’ kelimesi de Türkçe kökenli bir kelime olup, diğer dillere de geçmiştir (Eren 1979: 13). Bazı araştırmacılar ise ‘saban’ kelimesini çok eski bir zamanda İran dilinden Eski Türkçeye geçmiş olan bir kelime olarak kabul etmektedir (Yıldırım-Çifci 2012: 1231). ‘Saban’ ve ‘ekmek’ kelimeleri için bkz. (Gül 2009: 291-316).

Sag: “Yün atmak ve kabartmak için kullanılan çubuklar” (DLT III: 154). (EDPT: 803).

Savdıç: “İçine meyve ve buna benzer şeyler koymak için, hurma lifinden, ağaç dallarından veya kamyştan örülen sepet ve sele” (DLT I: 173, 455). (EDPT: 785).

Sıdım: “Sıdım” Oğuzca (DLT I: 485). (EDPT: 802). Günümüz Oğuz lehçelerinde Türkmen Türkçesi ve Gagauz Türkçesi dışında ‘sıdım’ ve türevleri şeklinde görülmektedir (Karaşlar 2010: 520; Yıldırım-Çifci 2012: 1232).

Tagar: “Çuval, dağarcık, içerisine buğday ve başka şeyler konan nesne, harar” (DLT I: 411). (EDPT: 471).

Talguk: “Baltanın sapını sıkıştırmak için çakılan çivi” (DLT I: 469). (EDPT: 496).

Tapçan: “Üzüm salkımlarını toplamak için seyyar merdiven” (DLT I: 435) (EDPT: 436).

Tartığ: “Yük ipi, denk sargısı” (DLT I: 462).

Tokımak: “Çamaşır tokmağı” (DLT III: 177). (EDPT: 470).

Törpig: “Törpü, keser” (DLT I: 476). Egev: “Eğe, törpü” (CC: 84/6). Törpig (EDPT: 533). Törpigü (EDPT: 533).

Yungak: “Çöğen, kökü sabun gibi köpüren bir çeşit bitki. ‘ق’ harfinin fiil köklerine gelerek âlet ismi yaptığını bilmelisin. Bu ‘ق/اغذيق/ *yungak*’ kelimesi de ‘یودی/ *yudi*’ kelimesinden alınmıştır, ‘*yıkadı*’ demektir.” (DLT III: 45). Yuv-: “Yıkamak” (CC: 32/2, 4). Kâşgarlı’nın verdiği bilgilerden, bu maddenin sabun olarak kullanıldığı anlaşılıyor.

Şaw: “Çöğen gibi bir ottur; Uç’ta biter, bununla elbise temizlenir” (DLT III: 155). Bu bilgilerden ‘*yungak*’ ile ‘*şaw*’ın aynı madde olduğu anlaşılıyor. Clauson, Şaw’ın Farsça olabileceği görüşündedir (EDPT: 862).

Tukaklık: “Süzgeç yapılacak ağaç” (DLT I: 505). Soravcı: “Süzgeç” (Tz: 33a/10). Süzme: “Süzgeç” (EDPT: 862). (Tz: 34a/7). Süzgüş: (Tz: 17a/6).

Tugaklık yığaç: “Tukak denilen süzgeç yapmaya yarar bir ağaç” (DLT I: 503, 505).

Yerküç: “Fırın küreği” Tahtadan yapılmış kılıç gibi uzunca, enli bir ağaç parçasıdır, fırındaki ekmeği çevirmek için kullanılır” (DLT I: 452). (EDPT: 965).

Yemeçük: “Buğday taşman küçük çuval” (DLT III: 48).

Yiken: “Hasır yapılan kovalak otu” (DLT III: 23). Yegen: “Kaba hasır” (CC: 104/8).

Yakacak Deposu

Otuğluk: “Evin odun konulacak kısmı, odunluk” (DLT I: 162).

Otuğ: “Odun” (DLT I: 134). ‘*Ol otuğ otadı/ O, odunla ısındı, odun yaktı. Bu ince bir lûgatir; lâkin Yağma ve Yemek dillerindedir.*’ (DLT III: 252). ‘*Otamak*’ (EDPT: 42) aslında ‘*tedavi etmek*’ demektir. Orta Asya’nın ağır kış şartları, burada meskûn Türklerce âdeta bir salgın hastalık olarak algılanmıştır. Abbasî halifesi Muktedir Billâh tarafından 921 yılında Volga Bulgarlarına gönderilen elçi heyetinin kâtibi olan İbn Fazlan, Ceyhun nehri yakınlarındaki Cürcaniye şehrini geçtikten sonra, ağır kış soğuklarının hüküm sürdüğü bir yere geldiklerini ifade ettikten sonra, “*Oranın halkından biri arkadaşına bir ikramda bulunmak ve iyilik etmek isterse, ona, ‘Bana gel, konuşalım. Zira, evimde iyi ateş var’ der. Bunu da çok fazla iyilik etmek ve yakınlık göstermek istediği zaman yapar.*” (İbn Fazlan 1995: 31) diyor. Kâşgarlı da, ağır kış şartlarında fakir halkı doyuran ve barındıran bir hayırsever için yakılmış ağıttan bir parça naklediyor:

'Turgan uluğ ışlaka

Tergi urup aşlaka

Tumluğ kadir kışlaka

Kodhtı eriğ umduru'

“Büyük işlere kalkışan, yemeğe sofraya seren, katı kışlarda halkı umutta bıraktı.” (O kimse, büyük işlere kalkıştı, şiddetli kış aylarında bile sofraya serer, çok yemek yedirirdi; halkı, hayranı ve seleklerini umar bir halde bıraktı.) (DLT II: 54).

Bağ: “Odun ve oduna benzer şeylerin bağlamaları” (DLT III: 153).

Çalma: “Koyun ağıllarında veya deve ahırlarında toplanıp, kurutularak kışın yakmak için kesilen kesek, kuru tezek” (DLT I: 433).

Çavar: “Ateş yakmaya yarayacak nesne, tuturuk” (DLT I: 17, 411).

Çavlı: “Ateş yakılan meyve kabukları” (DLT III: 442). Clauson, ‘çavlı’ kelimesinin kesinlikle bir İranî dilden alıntı olduğunu söyler (EDPT: 397). (Güner 2009: 82-83). Bu kelimenin çavar, ‘Ateş yakmaya yarayacak nesne’, çıbık, (DLT I: 318, 381) (EDPT: 395) ‘çubuk’, çıp ‘ince ve yumuşak dal’, Türkmençe çavla- ‘çubukla vurmak, ateşe alev dışını tutmak, ütme’ kelimeleri ile ilişkili olmalıdır (Gökdağ 2007: 105).

Kömürlük: “Kömür konulacak yer ve kömür yapılacak ağaç” (DLT I: 506).

Uşak otunğ: “Odun kırıntıları” (DLT I: 67).

Evin İnşası ve Genel Durumu

Türklerde aile oluşturmayı anlatmak için Türk lehçelerinin hepsinde ‘*eb/ ev*’ ile ilgili fiil kullanılmaktadır. Semantik açıdan bakıldığında aile temeli inşaattan başlamaktadır. Türk evinin aksanı ve bu aksanın tefrişi evin bireyleri ve bu bireylerin cinsiyetini de göstermiştir.

Bir ‘*dörtgöl*’ evin nasıl inşa edileceği, hangi aksamaların bulunacağı ve bu aksamaların evin hangi cihetinde yer alacağı Uygur Türkçesine ait yukarıda naklettiğimiz ‘*Sekiz Yükme/ Sekiz Yığın*’ adlı metinde; ‘... Güney yönünde yazlık <hane>; kuzey yönünde sukıngu; doğu ve batı yönünde ikişer tarafta mutfak, misafir evi ...’ şeklinde belirtilmiştir. Bazı coğrafi çevrelerde ise ev inşasında ziyade taş kullanılıyordu. Nitekim Çinliler VII. asırdan önce Taşkend şehrini ‘*Che*’ adı ile anıyorlarmış ki, bu ‘*Che*’ Çin dilinde ‘*taş*’ demekmiş (Esin 1968: 153; 1997: 28 vd.). Bu ad sonraki ‘*Taş Şehir*’ (DLT I: 443) anlamındaki Türkçe ‘*Taşkend*’ adıyla birleşmiştir.

Tüp: (DLT III: 119) veya ul: “Evin temeli” (DLT I: 48). (EDPT: 124).

Bagna: “Evin merdiven basamakları” (DLT I: 434). (EDPT: 316).

Balı(g)k: “Çamur” (EDPT: 335-336). Bir takım Oğuzlarla Argu dilince. ‘Oğuzların bir takımları da, üç sâkin ile ‘*balk/* adara rib nikâs iki kacna ednilid krüt .relred قلاب’ bulunabilir. Arguların dilinde çetrefillik vardır’ (DLT I: 379).

Kerpiç kipi: “Herhangi bir şeyin kalıbı. Kerpiç kalıbı” (DLT III: 119).

Kerpiç: “Çamurun bir kalıba dökülerek kurutulması ile yapılan kerpiç” (DLT I: 455; III: 119).

Pışığ kerpiç: “Çamurdan yapıldıktan sonra pişirilen tuğla ve kiremit” (DLT I: 373). Bışığ kerpiç (EDPT: 379). Clauson, tuğla kelimesinin başka dillerden alınma olduğu görüşündedir (EDPT: 737).

Taş: “Taş” (DLT III: 152). Taş (EDPT: 557). Üşenğ taş: “Düz taş” (DLT I: 135). Üşenğ taş (EDPT: 263). Yüşenğ taş (EDPT: 372).

Kum: “Kum” (EDPT: 625). Çigilce. Bunu Oğuzlar bilmezler (DLT I: 338). Kayır: Türklerce kaba topraklı yer; Oğuzlar kuma ‘*kayır*’ derler (DLT I: 165). (EDPT: 678:

Oçaklık titik: “Çamur ve çamura benzer ocak yapılacak nesnelere” (DLT I: 150). Oçaklık titik: ocak yapmaya uygun özel çamur ve benzeri olan her nesne (DLT I: 150); (EDPT: 24). Titig (EDPT: 455).

Aşu: “Badana yapılan kırmızı bir toprak” (DLT I: 89). (EDPT: 256).

Ürnğek: “Ev badana yapmakta kullanılan kireç” (DLT I: 121). Ürnğek (EDPT: 234-235).

Bedizliğ ev: “Süslü ev” (DLT I: 507). Evlerin içi ve dış duvarlarına çeşitli nakışlar yapılıyordu (DLT I: 507; II: 131, 305; III: 263). Kül Tigin Yazıtı’nın güney yüzü 11. satırında, ‘*Tabgaç kağanta bedizçi kelürtüm, bedizettim.*’ ifadesi yer almıştır (Zeren 2003: 151-157; Yılmaz 2005: 206-214). Clauson ‘*bediz*’ kelimesine ‘*ornamentatin/ süsleme* özellikle de *boyalı süsleme*’; ‘*bedizci*’ kelimesine de ‘*painter, decorator/ boyacı, süsleyici*’ anlamı vermişti. (EDPT: 310). Bu ‘*bediz*’ kelimesinin, ‘*renk, yüz, çehre, görünüm*’ anlamına gelen ‘*beniz*’ (EDPT: 352) kelimesiyle akrabalığı aşikârdır. Dede Korkut Hikâyeleri’nde ‘*ban iv*’ şeklinde geçer. ‘*Kazan Bigün dünlüğü altun ban ivlerini biz yıkmışuz...*’ (Ergin 2008: 97) ve ‘... *Delü Karçar dahu ağ ban ivini ağ otağını yirün üzerine kondurmuş idi...*’ (Ergin 2008: 125) şeklinde geçmektedir.

Eşiklik yıgaç: “Eşik yapmak için hazırlanan ağaç” (DLT I: 152). Eşiklik yıgaç (EDPT: 261).

Kamgak: “Evlerin açık yerine örtülen kamış gibi yüksekçe bir ot” (DLT I: 475) (EDPT: 627).

Arkuk: “İki duvar veya iki direk esasına aykırı olarak konulan ağaç” (DLT I: 109) (EDPT: 216).

Ogulmuk: (DLT I: 149) ve ev okı: “Çatının altına konulan direkler” (DLT I: 37). Tirek (EDPT: 543). Ewşük: Evin merteği, direği (DLT I 105-2); Evşük (EDPT: 16).

Salı: “Evin dış duvarını sıvamaya yarayan araç, sıva malası” (DLT III: 233). ‘*Er evin çaptı.*’ (DLT II: 3, 180), ‘*Anıñ evi çapıldı.*’ (DLT II: 119), ‘*Ev suvaldı.*’ (DLT II: 125), ‘*Ol manğa ev suvaşdı.*’ (DLT II: 102).

Egme: “Evin kemeri” (DLT I: 130). Egme (EDPT: 108). Uyugluğ ev: “Yapısında kemer bulunan ev” (DLT III: 50). Uyuğ: “Kemer” Uyugluğ ew: “Kemerli ev” (DLT Dizin IV: 705). Uyugluğ (EDPT: 271). Uyuğluğ ev (EDPT: 271).

Sunı: “Evin girişleri” (DLT III: 236). Sunı (EDPT: 834).

Tarus: (DLT III: 366) (EDPT: 553) ve örtmen: “Evin çatısı” (DLT III: 412). (EDPT: 207). Kötü: “Dam” (DLT III: 219). Tam: (EDPT: 502). Kötü (EDPT: 701).

Taruslamak: “Eve çatı yapılması” (DLT III: 332).

Tünlük: “Pencere, ocak, baca vb. evde bulunan delikler” (DLT III: 383). (EDPT: 520). ‘*Eldin kirse törü tünlüktin çıkar/ Zor vilâyetten girerse, görenek bacadan çıkar.*’ (DLT III: 120).

Evin Kapısı

Kapuğ: “Evin kapısı” (DLT I: 375). Kapağ: (EDPT: 583); Kapıg (EDPT: 583). Her zaman olabileceği gibi, kapıya elini ‘*Eliğ kapuğka kısıldı.*’ (DLT II: 135) ve ayağını kısırtanlar oluyordu. Bazı kapılar herhalde zor açılıp kapatılabiliyordu. ‘*Kapuğ eriğ adhakın kısıldı/ Kapı adamın ayağını kısırdı.*’ (DLT II: 11). Kâşgarlı, bir adamın kapıyı açmakta (DLT I: 180) ve kapatmakta yardım ettiğinden bahsediyor. ‘*Ol manğa kapuğ bekleşdi.*’ (DLT II: 203)

Anğıl: “Açık kapı” (DLT I: 135).

Anğıl açuk kapuğ: “Büsbütün açılmış kapı” (DLT I: 94).

Eşik: “Kapı, kapının alt yanı” (DLT I: 42; CC: 151/16). Êşik (EDPT: 260). Oğuz Türkçesinde ‘*kapı*’ olarak geçen kelimenin Oğuzca olmayan lehçelerdeki karşılığı ‘*eşik*’tir. ‘*Eşik*’; ‘*kapı*’ ‘*Giriş çıkışı sağlayan yer.*’ (CC: 151/16) anlamındadır. Eşikten atlanır iken ‘*destur*’ denilerek ‘*ıye*’lerden müsaade talep edilir. ‘*Eşik*’: Eskiden genel bir mana ifade ederken, sonradan anlam daralması yoluyla şimdiki manasını almıştır (Gökalp 1976: 48). Bir şeyin tekin olmamasına, çarpar olmasına da eskiden ‘*eşik*’ denildiği anlaşılıyor. Bu sebeple eski Türklerde ‘*eşik*’ tabu olarak kabul edilmiştir (Ögel 1979: 187). ‘*Ermegüğe eşik art bolur/ Tembele eşik dağbeli olur.*’ (DLT I: 42).

İli kapuğ: “Evin anahtarsız açılacak şekilde kilitlenmiş olan kapısı” (DLT I: 92).

Kapuğ eli: “Kapının önündeki boşluk ve meydanlık alan” (DLT I: 48).

Kirit: “Anahtar” (DLT I: 357). (EDPT: 738). Açıguç: “Anahtar” (CC: 11/23). Açıgıç: (Tz: 34a/10, 49a/9). Kilit: “Kilit, anahtar” (Tz: 34a/10).

Kiritliğ enügi: “Kilidin dişleri” (DLT I: 72). Bazı kilitler hile ile anahtarsız olarak açılabilirdi (DLT I: 306). Usukla-/ Üsügle-: “Hile ile kilit atmak” (DLT I: 306). (EDPT: 247).

Kiritliğ kapuğ: “Kilitli kapı” (DLT I: 505). Kiritliğ kapuğ (EDPT: 740).

Tem: “Kapı tırkızı” (DLT I: 337). Dışarıdan birisi geldiğinde kapıya vurarak içeridekileri kapıyı açmaları için haberdar ederdi. ‘*Ol kapuğ tokıdı.*’ (DLT III: 268). Tırkazın vuruluşuna göre, gelen misafirin erkek mi kadın mı olduğu anlaşılır, kadın ise haremlığe (bayanlar odasına), erkek ise selâmlığa davet edilirdi. Bu şekildeki uygulama yakın zamanlara kadar Anadolu’da carî olmuştur.

Üsüglemek: “Kapının anahtarsız olarak, hileyle açılması” (DLT I: 304).

Tuyuk kapuğ: “Evin kapısının kapalı olması” (DLT III: 167).

Salon, Odalar ve Tefrişi

Beçküm: “Sütûnlu ve kümbetli, merkezi oda, evin sofası” (DLT I: 484). (EDPT: 295). Herkesin oturacağı yer muayyen olan burası aynı zamanda aile bütünlüğünün temsil edildiği bir mekândır. Türk otağı şeklinde, merkezinde ocak ve kubbenin tepesinde duman deliği olan odalar Türk mimarisinin de bir alâmetidir (Esin 1985: 9). Süer Eker’e göre, ‘*beçküm*’ kelimesinin aslı Farsçada ‘*sofa, avlu*’ anlamına gelen ‘*baçkam*’ veya ‘*paşkam*’ kelimesidir (Eker 2009: 249). Sertkaya ise kelimenin Soğdça olduğunu belirtmektedir (Sertkaya 2009: 34).

Tör: “Ocak başı” (DLT III: 121, 221). (EDPT: 528). ‘*Ev oçaklandı.*’ (DLT I: 293) Oçaklıg ev: (DLT I: 147). ‘*Tör*’ kelimesinin gerçek manası, ‘*evin önemli yeri ve sediri*’

demektir. Bu söz aynı zamanda evin ocak mahallî anlamına gelir ve soyu temsil ederdi (Türk 2009: 251-258). ‘*Ocaktan ocak ayırma*’ sözü ‘*yeni bir aile kurmak*’ anlamına gelirdi (Kumartaşhoğlu 2011: 211-224). Bunun aksine, ‘*Ocağını söndürmek*’ ve ‘*Ocağına incir dikmek*’ sözleri ise ‘*soyunu kurutmak*’ anlamına gelen ilenç sözleridir (Özçam 1952: 1952). Türkçede ‘*görenek, âdet*’ anlamına gelen ‘*töre*’ (EDPT: 531) sözü, kuşkusuz bu ‘*tör*’ sözü ile ilgilidir (İnan 1998-I: 272-273). Töre

Tülwir: “Gelin odasının tülleri” (DLT III: 100).

Kelişlig barışlıg ev: “Konuk odası” (DLT I: 370). Barışgu kelişgü: “Geliş gidiş” (EDPT: 369).

Sukıngu/ Sugıngu veya Yunguluk: “Yıkama yeri/ banyo” Uç dilince (DLT II: 154). Sözcük EDPT’de ‘*sokun-*’ biçiminde ve ‘*çeki düzen verme*’ anlamında (EDPT: 814) ise de bunun isabetsiz olduğu ortadadır. ‘*Uragut başın sukındı/ Kadın başını yıkadı.*’ sözünde ‘*sukın-*’ yıkamak anlamındadır. ‘*Sukıngu*’ ve ‘*yunguluk*’ (DLT II: 314; III: 66) isimleri ‘*-gu*’ yapım eki ile yapılan isimlerden olup öz Türkçedir. Bu ‘*-gu*’ eki *hk. bkz.* (Mansuroğlu 1953: 341-348; Clauson 2007: 192). “Oğuzlarla Kıpçaklar, kelimenin başında bulunan ‘*س*’ harfini ‘*ج*’ yaparlar. Türkler ‘*suwda yundum*’, bunlar ‘*cumdum*’ derler.” (DLT II: 314). Bu kural gereği Oğuzlarla Kıpçakların ‘*yunguluk*’ yerine ‘*çumguluk*’ (DLT II: 26, 182) demiş olmaları gerekir. ‘*Suwda yundu/ çundu*’ (DLT II: 314). Yuv-: “Yıkamak” (CC: 32/2-4). ‘*Yunak*’ veya ‘*yunguluk*’ kelimeleri, ‘*banyo*’ karşılığı olarak Anadolu’da halen yaşamaktadır (Şen 2005: 83-90; Güner 2012: 577-582).

Yüdrük: “Evde üzerine eşya, elbise ve yatak-yorgan konan dolaplar, yüklük” (DLT III: 45). Yüdrük (EDPT: 892). Türk Anadolu evinin her odasında bir ‘*yüklük*’ olup, halen bu şekilde adlandırılmaktadır.

Çapgut: “Çaput, şilte” (DLT I: 451).

Keçe: “Keçe” Oğuzca (DLT III: 219). (EDPT: 694). (Karaşlar 2010: 518). Kidhiz/ *Кидиз*: “Keçe” (DLT I: 366). Kiyiz: “Keçe” (CC: 103/10).

Kerim: “Evin iç duvarlarına asılan nakışlı çarşaf veya halı” (DLT I: 398).

Kimişke: “Kâşgar’da yapılan nakışlı bir keçe” (DLT I: 490). (EDPT: 724).

Kiviz: “Yaygı, halı, kilim gibi şeyler” (DLT I: 366). (EDPT: 692).

Koltık: “Koltuk” (DLT I: 475). Başka bir açıklama verilmemiştir. Bir oturma elemanı olarak yorumlanmıştır.

Köpsün: “Şilte, minder” (DLT I: 437). (EDPT: 691).

Kötrüm: “Evde üzerinde oturlan kerevetler” (DLT I: 485). Bunlara Çigiller ‘*şın*’ derlerdi (DLT III: 140). Türklerde oturma elemanları yerleşik yaşama geçilmesinden sonra büyük gelişme göstermiştir (Göker 2009: 163-169).

Kurunçı: “Çadırda ve başka yerde dumandan kirlenmiş olan keçe” (DLT I: 242). Bazı Orta Asya Türk boylarında ataların ruhunun sindiğine inanılan bu keçe, mukaddes bir hatıra olarak kabul edilmektedir.

Küvüz: “Yaygı, yünden dokunmuş olan döşek ve yaygı” (DLT III: 164).

Öngük: “Yastıkların uçlarına yapılan ipek salkımlar, saçaklar” (DLT I: 135).

Saçu: “Elbisenin ve mendilin saçağı” (DLT I: 219).

Serü: “Evde üzerine eşyaların konulduğu raflar” (DLT III: 221). Serü/ saru (EDPT: 844).

Tülfir: “Kumaştan ve ipekten yapılan örtü ve perde” (DLT I: 457).

Küşik: “Örtü, perde” (DLT I: 409). (EDPT: 753).

Tülüğ yadhım: “Tüylü yaygı, halı” Bu söz Türkçe değildir (DLT III: 19).

Tümse: “Minder” Arguca (DLT I: 423). Tumsa (EDPT: 509).

Yadhım: “Döşek, yaygı” Tüglüğ yadhım/ tüylü yaygı, halı. Bu söz Türkçe değildir (DLT III: 19). (EDPT: 891).

Yapgut: “Yün veya kıl didintilerinden doldurulmuş olan minder ve buna benzer şeyler” (DLT III: 38).

Yatıg: “Yatılacak yer” (DLT III: 12, 15).

Töşek: “Döşek” (DLT I: 387). (EDPT: 563). CC: 115/11).

Yogurkan: “Yorgan” (DLT III: 54, 197). (EDPT: 907).

Yastuk: “Yastık” (DLT III: 43). (EDPT: 974). ‘*Yastuk yastaldı/ Yastık yastandı.*’ (DLT III: 107). ‘*Ol anğar yastuk yastadı/ O, ona yastık dayadı.*’ (DLT III: 302).

Odaların Birisindeki Ardiyede Bulunan Malzemeler

Agruk: “Pılı pırtı, ağırlık” (DLT I: 90). (EDPT 90).

Arçı: “Çeşitli eşyaları saklamak veya taşımak için kullanılan heybe” (DLT I: 124). (EDPT: 200).

Beşik: “Beşik” (DLT I: 408). Bu kelime, Türk dilinin en eski kültür kelimelerinden biri olup Gök Türk Yazıtları’ndan Kül Tigin Yazıtı’nın güney yüzü 6. ve Bilge Kağan Yazıtı’nın kuzey yüzü 4. satırında ‘𐰽𐰺𐰍’ kelimesi yer almıştır (Ercilasun 1995: 83-89; İlhan 2004: 121-128). Türk dilinin en eski ve müşterek kültür kelimelerinden biri olan ‘beşik’ hakkında Clauson şu açıklamayı yapar: “*Böşük a word, like tünür, concerned with inter-clan marriage customs. In the end both words came to mean no more than a person who actually is, or properly could become, a relation by marriage, ...*” (EDPT: 380). Kelime, ‘beşik ~ bişik/ 𐰽𐰺𐰍 > beşik > böşük > bişik/ nesil, soy > beşek (harem) > beşi-/ ~ biş-/𐰽𐰺𐰍 (olmak/ kişi/ 𐰽𐰺𐰍) > ‘b’ * / ev’ şeklinde bir gelişme izlemiş olmalıdır. Bi: “Kısrak” (EDPT: 668) Türklerce, Oğuzlarca değil (DLT III: 306), sürü ‘yulki’dır. ‘*Kısrak kısrı boldı/ Kısrak kısrı kaldı.*’ (DLT III: 88). Bişik: “Parça” (EUTS: 30). Kaş, Kahramanmaraş-Andırın ağzında ‘set, engel’, TS’de, ‘2-Kavun ve karpuz dilimi, tıraş-e-i harbüze’ (IV: 2328) ve YTS’de ‘2-Kavun ve karpuz dilimi, 3-Damın saçağı, 4-Ufak’ (129). Çıbık/ çubuk: ‘çubuk’, çıp ‘ince ve yumuşak dalı’ (DLT I: 318, 381) (EDPT: 395) (CC: 126/20). Ençi(k): “Özel mülkiyet, şahsi mal” (CC: 164/2). Büşinçek: “Üzüm salkımı” Kençekçe (DLT I: 506). Clauson, bu Kençekçe tek örneğin, kaynak belirtmeden, Farsçadan kopya olduğunu belirtir (EDPT: 383). Kıs > kıısı > kıısı-ğ/-k hapishane (DLT I: 376; EUTS: 117). Kes-ik < kes/ parça (DLT I: 329). Kesek neng: “Küçük parça” (DLT I: 14). Kesik: “Günlük ihtiyacı karşılayabilecek kadar sebze yetiştirmeye mahsus evin etrafında veya bitişindeki küçük bahçe.” Bu söz, ‘kesek < kes- küçük parça’dan (DLT I: 14) bir bozuntu olmalıdır. Kaşak: “Yaylada oğlak ve kuzuların anaları sağılmadan önce emmelerini engellemek için, çalı, çırpıdan, kamış veya sazdan yapılmış basit ve küçük bir ağıldır.” (Balıkesir çevresi. a.a) EUTS’de ‘kamış, saz’ anlamında bir ‘kaşak’ (112) kelimesi geçiyor. ‘Kaşak’ın, ‘kıısı-ğ/-k’ kelimesinin bir bozuntusu olması muhtemeldir. Bıç-: “Kesmek,

bölmek” (DLT I: 13, 15, II: 4). Kısı(g/ k): (DLT III: 224) “Koyunlar için ağaçtan yapılan ağıl” (EDPT: 666). Türkçenin coğrafyası ve tarihi dönemleri içinde kurallı olarak ‘ç- > ş-’ değişme olaylarına tanık oluruz (Tekin 1988: 71-75; Gülsevin 2008: 378-387; Uluocak-Baştürk vd. 2010: 616-624). Bu bakımdan ‘beşik’ sözünün Türkçenin bazı şubelerinde ‘beşik > beşik ~ biçik’ şekillerinde görülmesi mümkündür. Araştırmacılar genellikle evlât anlamındaki ‘oğlan’ ile keçi yavrusu olan ‘oğlak’ arasında bir münasebet kurmaktadır. Sonuçta bu kelimelerin ‘beşik’ kelimesiyle münasebetinin bulunduğu da açıktır. Kelime zamanla önce anlam genişlemesine, sonra anlam daralmasına uğrayarak aslî haline dönmüş, nihayet külliyet-cüz’iyet ilişkisi içinde ev halkının küçük bireyi ve onun evciği anlamını kazanmıştır. Kırgız Türkçesinde Beşik: ‘beşik; beşik üyü: *çocuk sığınağı*’ (Yudahin 1998: 110) anlamındadır.

Yörgök: “Çocuk kundağı” (DLT II: 289). (EDPT: 965). (Yüksekkaya 2011: 48-56).

Sibek: “Çocuğun içerisine işediği kap” (DLT I: 389).

Bezince: “İpek ve yün yumağı” (DLT II I: 373). Boğ: “Eşya konan heybe” (DLT II: 133). (EDPT: 311).

Boxtay: “Elbise bohçası, heybesi” (DLT III: 239). (EDPT: 313).

Caydam: “Yatağa doldurulan inçe keçe” (DLT III: 176).

Çoğ: “Eşya konan heybe torba” (DLT III: 128). (EDPT: 405).

Dava: “Yün sümeği” (DLT III: 237).

Kidhizlik yüng: “Keçe yapmak için ayrılan yünler” (DLT I: 507).

Kız: “Küçük şeyler koymaya yarayan kutu” (DLT I: 327). (EDPT: 756).

Terkek: “Bohça” (DLT II: 21). Türgek: “Bohça” (DLT II: 289). (EDPT: 544).

Teşrüm: “Eğrilmiş ip yumağı” (DLT I: 485).

Yabaku: “Yün ve yapağı yoluntusu” (DLT III: 36).

Yançuk: “Kese, para kesesi, tütün kesesi” (DLT III: 45).

Yenğök: “Heybe, bohça” (DLT III: 70). (EDPT: 889).

Yük: “Yük, bohça” (DLT I: 138).

Günlük kullanıma mahsus araç-gereçler

Bestel: “Bir tel iplik, bir süğüm iplik” (DLT I: 481).

Bogmak: “Gömlek düğmesi” (DLT I: 466). Tüğme: “Düğme” (DLT I: 433). (EDPT: 482).

Çakmak: “Ateş çıkarmak için demirden yapılan nesne” (DLT I: 469). Clauson, kelimenin *çaha* veya *çeh* biçimlerinde okunup okunamayacağı konusunda şüphe duymaktadır (EDPT: 406-408). Çaha/ چاه : “Çakmak” Kençekçe (DLT I: 9). Otluk: “Çatmak” (Tz: 18a/8).

Kav: “Çakmak çakıldığında tutuşan kav” (DLT III: 155).

‘Tegme ewet ıška körüp turgıl ala

Çakmak çakıp ewse kalı udhınur yula’

“İşi görerek acele etme, sâkin dur; Çakmak çakarken iven kimse artık kandili söndürür.” (DLT III: 25).

Közegü: “Ateş çekmek veya aktarmak için kullanılan aygıt, maşa” (DLT I: 448). Kösegi ~ kösev: “Ateş çekmeye yarayan maşa” (Tz: 34a/6). Ösek: “Ateş küreği” (Tz: 4b/13).

Eskü: (DLT I: 129), (EDPT: 246). Süpürgü: “Süpürge” (DLT I: 490). (EDPT: 792). Sibürtki: “Süpürge” (CC: 88/21). Sipirgi: “Süpürge” (Tz: 34a/7).

İp: “İp” (DLT III: 3).

Yigne: “İğne” (DLT III: 35). (EDPT: 110). İyne: “İğne” (Tz: 4b/12).

Temen: “Büyük iğne, çuvaldız” (DLT I: 402), (EDPT: 507). tümen: “Büyük iğne” (DLT III: 367). Temen: “Büyük iğne, çuvaldız” (EUTS: 296). (Tz: 8a/1).

Tüngüşü: “Şamdan/ Kandil” (DLT III: 378). Tunğşu (EDPT: 526).

Yula: “Kandil” (DLT III: 25). (EDPT: 919).

Belik: “Kandil fitili” (DLT I: 267, 385).

Kara yağ: “Neft. Kandil yağı?” (DLT III: 222). Metinde bir açıklama olmamakla beraber, kandil yağı olarak değerlendirilmiştir.

Kıftu: (DLT I: 416). Çigilce. Sındu: “Evde kullanılan makas” Oğuzca (DLT I: 418). Kıptı: “Makas” (CC: 85/21). Kıptı ~ Sındı: “Makas” (EDPT: 836). (Tz: 34a/11). Karçı: “Makas” (Tz: 34a/11). Günümüz Oğuz lehçelerinde Azerbaycan Türkçesi ve Gagauz Türkçesi dışında ‘sındı’ şeklinde görülmektedir (Karaşlar 2010: 520).

Eliglik: “Eldiven” (DLT I: 153).

Közlük: “Gözlük” Atkuyruğunun kıllarından dokunur (DLT I: 478).

Közöldürük: “Gözlük” (DLT I: 529).

Ütü: “Ütü”. ‘Ütü; ütü, mala biçiminde bir demir parçasıdır ki dikiş yerlerini yatıştırmak için kızdırılarak elbise üzerine bastırılır.’ (DLT I: 68). (EDPT: 51). ‘*Ol, tonuğ ütidi/ O, elbiseyi ütledi.*’ (O, elbisenin pürüzlerini bir demir parçasıyla ütledi ve düzeltti.) (DLT III: 252). Türkçe olan bu ‘*ütük*’ kelimesi aynı manada Rusça (Esen 2008: 371; Karaman 2009: 381) ve Farsça (Yıldırım-Çifci 2012: 1241) gibi komşu dillere de geçmiştir.

Yelpik: “Yelpaze” Evlerde ve sair yerlerde sinek kovalamak için kullanılan araç. ‘*Ol anğar sinğek yelpetti*’ (DLT II: 352). ‘*Ol anğar sinğek yelpişdi*’ (DLT III: 100). ‘*Ol öziñge yel yelpindi*’ (DLT III: 108).

Suvluk: (DLT I: 471). Ulatu: “Mendil” (DLT I: 136). Türkolog V.V. Barthold, ‘*ulatu*’ denilen bu mendilin Uzak Doğu medeniyetinin Türklere olan eski etkisinin kalıntılarında biri olarak değerlendirmiştir (Barthold 2006: 114).

Yüligü: “Saç tıraş eden ustura.” Oğuzlar buna ‘*kerey*’ (DLT III: 174) (EDPT: 748) derler. Yülküvüç ~ yülvüç: “Ustura” (Tz: 34a/12). Kerey: “Ustura” (Tz: 34a/12). Kâşgarlı, ‘*-gu*’ eki fiillerden emir sıygısı üzerine gelen bir ektir. Bu suretle kelime, zaman, mekân, âlet isimleri olur (DLT III: 311) diyor. Hilesini dalkavuklukla saklayan kimse için ‘*Sakak bıçar sakal okşar/ Okşayarak ve hile yaparak sakalla oynar ve çeneyi keser.*’ (DLT I: 282; II: 286) denirdi. ‘*Yüligü*’ ve ‘*közüngü*’ ‘*-gu*’ eki ile yapılan isimlerden olup öz Türkçedir. ‘*Yüligü*’ sözcüğü Eski Anadolu Türkçesi ve Osmanlı Türkçesi metinlerinde ve günümüz Oğuz lehçelerinde bulunmaktadır (Yıldırım-Çifci 2012: 1232). Yülegü/ Yüligü/ Yülügü: “Ustura” (EUTS: 199). Yülügüç: “Tıraş başağı/ ustura” (CC: 45/24). Yülümek: “Tıraş etmek” (CC:

45/21-23). Cehennemın vasfını anlatan Eski Uygurca bir metinde, ‘yüliyi’ler Cehennem çimenlerine benzetilir:

“İki gıdığında ot çimgen önmiş
teg yitti yüliyiüler önüp turur”

‘İki kıyasında ot çimen bitmiş gibi, keskin usturalar bitip durur.’ (Bang-Arat: 1934: 253).

Oğuzların, ‘yüligü’ yerine kullandıkları ‘Kerey’: Altay Şamanizminde kötülükler Tanrısı ve Cehennemın sahibi olan Erlik’in oğlu, yardımcısı ve cehennem muhafızının adıdır (İnan 1986: 20, 24, 25, 40; Bayat 2007: 337). Erlik’in karanlık dünyasına mensup bütün ruhlara ‘kara nemeler’ denildiği gibi ‘yekler’ de denir. ‘Yek’: Uygurca dinî metinlerde ‘şeytan’ demektir (İnan 1986: 41) ‘Kerey’ kelimesi DKH’de yer almamış (Yıldız-Ölker 2009: 12) bunun yerine diğer Türkler gibi ‘yüligü’ ve tıraş etmek yerine de ‘yülümek’ sözü kullanılmıştır. ‘Egredi zindandan çıkardılar. Saçı sakalını yülidiler.’ (Ergin 2008: 230). Orta Asya’da ve daha ziyade Cengiz Han’dan sonra Oğuzlar arasına karışmış olan ‘Kereyli’ veya ‘Keraylu’ adlı bir boy (Ögel 1998: 213, İnan 1998-I, 245) ile Kazak-Kırgızların Orta Cüz’ünde ‘Kerey’ adlı bir boy (İnan 1998-I: 3) görünüyor.

Eski Anadolu Türkçesi, Osmanlı Türkçesi ve günümüz Oğuz lehçelerinde yaşamayan ‘kerey’ kelimesinin Hint-Avrupa dillerinden alıntı bir sözcük olduğu savunulmuştur (Karaşlar 2010: 519). Bazı araştırmacılar ise bunun aksine, ‘kerey/ giray’ kelimesinin Türkçe ‘ker’ (en kudretli mahlûk, dev) ve küçültme eki +ey’den müteşekkil olduğunu ve kelimenin bilâhare Hint-Avrupa dillerine geçtiğini kaydederler (Uygur 2004: 130).

Közünğü: “Ayna” (DLT III: 379). (EDPT: 761). Közgü: “Ayna” (CC. 86/29). Közünğü kelimesi, organ adı olan ‘köz/ göz’ kelimesine âlet isimleri yapan ‘-gu’ eki getirilmesiyle yapılmış öz Türkçe bir kelimedir. Kâşgarlı, “-gu’ eki fiillerden emir sıygası üzerine gelen bir ektir. Bu suretle kelime, zaman, mekân, âlet isimleri olur.” (DLT III: 311) diyor. Bu bakımdan ‘yüligü’ ve ‘közünğü’ isimleri bu ‘-gu’ eki ile yapılan isimlerdendir (Mansuroğlu 1953: 341-348; Clauson 1967: 25; 2007: 92; Gabain 2007: 45). İki taraflı olarak üretilmiş olan aynalara ‘iki yüzlüğü közünğü’ (DLTIII: 45), aynanın yüzünde oluşan paslara ‘kög’ (DLT III: 132) denirdi.

‘Ayna/ ʾینہ kelimesi çok eski Türkçe bir kelimedir. Bu kelime Eski Türkçede ‘şeytan, cin, peri’ (EUTS: 19) anlamında iken, DKH’de Türk onomastiği yönünden ilginç olmak üzere hem bir kadın adı olmuş “ʾینہ ملک/ Ayna Melek ~ Melik’ (Ergin 2008: 77), hem de ‘mübarek, mukaddes’ anlamı kazanmıştır. ‘Ayna günü okuyanda kutbe görklü’ (Ergin 2008: 75). İlkel insanın ışık kırılması ve yansıma gibi fizik olaylarını bildiği söylenemez. Bu sebeple aynadaki görüntü aslında Kâşgarlı’nın I: 47’deki dörtlükte ve I: 123’deki ‘Umay’ başlığında geçen ‘eş’ ile III: 225’te ‘Çıwı’ maddesinde geçen ‘eş cin’in görüntüsüdür. Kâşgarlı’nın, I: 47’deki dörtlükte geçen ‘eş’i ‘eş, arkadaş’ şeklinde açıklaması isabetli değildir. Buradaki ‘eş’, Yakutların ‘ije kul’ dedikleri ve ‘Umay’ bahsinde geçen ‘eş’ olmalıdır (İnan 1998-I: 460). Diğer yandan Kırgız ve Kazaklarda Şaman gelenekleriyle bağlı olan ‘aynalayın’ sözü, ‘canım, canına feda olsun’ demektir (İnan 1998-II: 247).

Batılı Türkologlar Türkçede ‘Ayna’ kelimesinin Farsça ‘adına’ (EUTS: 3) kelimesinden geldiğini savunmuştu. Vahit Zahidoğlu’nun sahasına münhasır bir tetkikine nazaran, DKH’deki ‘ʾینہ ملک/ Ayna Melek ~ Melik’ şahıs adındaki ‘ʾینہ/ Ayna’ kelimesinin

Farsça 'âyine/ ayna' veya 'adna/ ayna/ Cuma' kelimesinden geldiği yönünde Türkolojide geniş yayılmış görüş esassızdır (Zahidoğlu 2001: 8). Bu konularla ilgili olarak Türk kültür tarihinin büyük ustası Bahaeddin Ögel, geniş açıklamalarda bulunmuştu. Ögel aynen şöyle kaydediyor:

“Ayna Han adı Sibiryaya ve Altay masallarında çok geçer. Kononov, bu adın Farsça 'ayne'den geldiğini zannetmiştir. Ayna sözü Türkçede 'şeytan' anlamına gelir. (Radlof, Wörterbuch, I, s. 17; Castren, Finnische Mythologie, s. 232). Manasının kötü olmasına rağmen Sibiryaya masallarında iyi insanlara ad olarak da verilmiştir. Katanof, Türk adları listesinde, bu adla ilgili bibliyografyayı toplamıştır. (Ukazatel sobstevennih inen, Spb. 1888, s. 4). Dede Korkut Kitabındaki 'Ayna Melek adının da bu menşe ile ilgili olması çok muhtemeldir.” (Ögel 1998: 238, 97. not). “Cengiz Han'ın en küçük oğlunun adı, Toluy, yani ayna idi. Bu da bize geleneklerimizde aynanın önemini göstermektedir.” (Ögel 2002: 402).

Manası kötü olan bazı kelimelerin çocuklara ad olarak konulması Türk folklorunda rastlanan bir durumdur. Kâşgarlı'nın bir zaman yanında kaldığı beylerden birinin adı Komuk idi. Ancak bu ad 'at gübresi' anlamına gelirdi (DLT I: 383). Azak: 'şaşkın, yoldan çıkmış, azmış' anlamında iken bu kelime bir Oğuz beyinin adıdır (DLT I: 66). Yawlak: 'kötü, fena' anlamında iken yine bir beyin adı olmuştur (DLT III: 44). Eski toplumlarda ruh ve iyeleri aldatma pratikleri geniş yer tutmuştur. İyi insanlara kötü adlar verilmesi tamamıyla eski Türk inançlarının gereği olup, kötü iyeleri aldatma düşüncesinden kaynaklanmıştır.

Naciye Yıldız tarafından yapılan, “Sibiryaya Türklerinin Mitoloji ve İnançlarında Kötü Ruhlar” adlı tetkikte, Hakas Türklerin inançlarına göre, üç kısımdan oluşan kâinatın (Yıldırım 2011: 1951-1965) ikinci kısmı olan yeraltı dünyasının adı 'Ayna Çiri'dir. Ayrıca 'şeytan' anlamında 'Ayna' ve çocuklara musallat olan 'Ayna-çik' denen şerir ruhlardan söz edilir (Yıldız 2008: 91). Hakaslar, bugünkü Kırgızların ataları olarak kabul edilir (Karayev 2001: 201-217). Nitekim şimdiki Hakas ve Kırgızların içinde korunan Kara Börü boy adının daha VIII. asra ait bir Talas yazıtta geçmesi, Yedisu Türk boyları ile Güney Sibiryaya Türk boylarının ilişkisini ortaya koymaktadır (Useev 2009: 23). Kırgızlarla Oğuzların etnik bağlantıları da üzerinde durulan konulardandır (Karatayev 2003: 199-207). Bu durumda Oğuzların ustura hakkında kullandıkları 'Kerey' ile Hakasların 'Ayna'sı arasında bir bağlantı olup, 'Kerey/ Ustura', 'Ayna'nın muhafızı durumundadır. Gerçekte muhafız anlamında olan 'beki' sözcüğünün, Memluk-Kıpçak sahası sözlüğü olan Tz'de, 'ustura' (Tz: 34a/12) anlamında olması manidardır. Türklerde 'ustura' ve 'ayna'nın tabu olması da kaynaklarını buralardan almıştır. 'Ayna' kelimesi ile münasebeti olduğu sanılan CC'deki 'ayan' kelimesi 'korunmak, esirgemek' (CC: 111/16-18) anlamındadır. Yenisey Yazıtlarında E. 26 olarak tanımlanan yazıtın 11. satırındaki; 'Sekiz bagır közüngin on kara körmez irtiniz/ Sekiz bakır ayna ile on kötülük görmezsiniz.' ifadesi ayna ile ilgili çok eski inançlara işaret etmiştir. Sonuçta 'kerey' ve 'ayna' kelimeleri Oğuzlarda Ötüken devrinin bir hatırası olmalıdır.

Nihayet Türkçede; 'Kün/ gün' çok eski bir Türkçe sözdür. Yek: 'şeytan, peri' (DLT III: 160; CC: 117/4; EUTS: 190) anlamında iken, 'yekkün' Hıristiyanların ibâdet günü olan Pazar günü (Çağatay 1968: 197) demektir. Bu 'yekkün'ün, Farsçada Pazar günü anlamına gelen 'yek +gün/ birinci gün' ile bir ilgisi yoktur. Demek ki 'Ayna günü/ Cehennem günü' ve 'Yekkün/ Şeytan günü' kelimelerinde bir anlam zıtlığı söz konusudur. Ayna günü, Müslümanlar için 'Cami ~ Cuma günü'ne, 'Yekkün' ise Hıristiyanlar için 'Kilise günü'ne dönüşmüştür. Burada tabu olan konularda sık görülen basit ve tipik bir anlam zıtlığı 'enantiosemy' söz konusudur. Nitekim bu şekildeki anlam zıtlığına, 'Albız/s ~ şeytan'dan gelen 'yabız/ ۴۰۰' kelimesinin XVI. asırda 'yavuz = mülâyim/ iyiliksever/ cömert/ yiğit' şekline dönüşmüş olması belirgin bir örnek durumundadır.

Targak: “Tarak” (DLT I: 467). (EDPT: 537). Tarak (Tz: 83b/11). Türkçede ‘*tarak*’ (DLT I: 467) demek olan ‘*targak*’ sözü ‘*saç taradı*’ (DLT I: 14) sözünden gelmiştir. Tarakları ‘*targakçı*’ denilen ustalar, boynuz, ağaç veya metalden yaparlardı (Şen 2008: 168). Tarak kelimesinin kökeni olan ‘*tari*’ sözü ‘*Dağıtmak, yaymak, ayırmak*’ anlamına gelmektedir. ‘*Bey süsin taradı/ Bey askerini yaydı, dağıttı.*’ Bir kimse herhangi bir şeyi dağıtırsa yine öyle denir (DLT III: 180). Kâşgarlı, ‘*tara-*’ maddesi altında, orijinalinin ‘*tar-*’ olduğunu belirterek, ‘*Ol anın süsin taradı/ O onun ordusunu dağıttı.*’ örneğini vererek ‘*tardı*’ yerine ‘*taradı*’ olarak da söylendiğine dikkat çekiyor (DLT II: 364). KB’de ‘*Eliğ targu malın kılıç tutgu yağ/ Malını dağıtıp kılıç ve yaya sarılmalsın.*’ (KB: 4139) ve ‘*Öküş tirnekin kör taradı ölüm/ Birçok topluluğu ölüm dağıttı.*’ (KB: 4829). ‘*Tar-*’ın bu kullanım şeklinin Karahanlı Türkçesine mahsus bir tasarruf olduğu ileri sürülebilir (Gül 2012: 103). Kâşgarlı, ‘*En açık ve en tatlı dil, Hakanlılar ülkesinin dilidir.*’ (DLT I: 30) diyor. Bu örnekler ‘*tarak*’ kelimesinin, ‘*dağıtmak, yaymak, ayırmak*’ anlamında ‘*tar-*’ kökünden geldiğini (*tar-a-k*) ve öz Türkçe olduğunu ortaya koyuyor (Gül 2012: 103). Eski Uygurca metinlerde ‘*tarak*’ anlamında geçen ‘*şu-şutsi*’ kelimesi ise Çince bir alıntı durumundadır (Tekin 1976: 465; Çetin 2004: 202).

Mutfak

Aşlık: “Aşevi, mutfak” (DLT I: 114).

Andığ: “Elek, kalbur gibi şeylerin kasnağı” (DLT I: 118). Ayman: “Kalbur, elek” (Tz: 34a/7). Kalbur: (Tz: 26b/4).

Anğut: “Huni” (DLT I: 93). (EDPT: 176).

Aş: “Yemek, çanaklarını onarmak” (DLT I: 80).

Aşış: “Tencere” (DLT I: 52). (EDPT: 242).

Ayak: “Kap-kaçak” Oğuzlar ‘çanak’ (EDPT 425) derler (DLT I: 84, 381). (EDPT: 270).

Ayaklığ tevsî: “Ayaklı tepsi” (DLT III: 50).

Bart: “Su içmeye mahsus bardak” Oğuzca (DLT I: 341). (EDPT: 358). (Karaşlar 2010: 516).

Bıçek: “Bıçak” (DLT I: 384). (EDPT: 293-294-295). Bıçal ~ bıçak: “Bıçak” (Tz: 13b/2, 19b/4).

Borî: “Hokka ve tas gibi şeylerin yarılmamak için ağzına geçirilen halka” (DLT III: 220).

Bukaç: “Su kabı” ‘Aşış bukaç’ yani tencere-tas şeklinde birlikte söylenir (DLT I: 357). (EDPT: 312).

Butık: “Kâşgar dilinde küçük testi, boduç, kırba gibi su kapları” (DLT I: 377).

Buzluk: “Yaz için içerisine buz doldurularak saklanan yerler” (DLT I: 466).

Irgağ: “Buzluklardaki buz kütlelerini kullanılacağı zaman çekip getirmek için kullanılan kanca” (DLT I: 141). (EDPT: 216).

Çanak: “Tuzluk ve tuzluğa benzer ağaçtan oyulmuş kaplar” (DLT I: 381). (EDPT: 425).

Çeling ayak: “Çin'den getirilen kâseler” (DLT III: 371).

Çeşkel: “Çanak-çömlek gibi mutfak araçları” (DLT I: 482). Metinde yoktur. İndekste Kençekçe diye geçiyor. (Cilt IV: 143). EDPT: 431'de ‘*çanak çömbek parçaları*’ olarak alınmıştır. Kâşgarlı'nın Kençekçe diye verdiği 23 kelime isim cinsindedir. (Gökdağ 2007: 103-105; Güner 2009: 84).

Çodhın aşıc: “Bakır tencereler” (DLT I: 408). (EDPT: 403).

Çovlu: “Tutmaç süzgeci” Kençekçe (DLT III: 442). (EDPT: 397). Metinde yoktur. İndekste Kençekçe diye geçiyor (Cilt IV: 157).

Çömçe: “Kepçe” Oğuzca (DLT I: 417). (EDPT: 422). Bu kelimenin aslı ‘*dalmak, daldırmak*’ anlamındaki ‘*çamça*’ kelimesidir (Karaşlar 2010: 511-518). Kelimenin Farsça ‘*çamça*’dan alınma olduğu söylenmektedir (Yıldırım-Çifci 2012: 1237). Çömiç: “Çomça, kepeç” (CC: 104/29).

Çöngök: “Çömçe, kutu” (DLT II: 290).

Dülek: “Ağzı kırık olan testi ve bardaklar” (DLT I: 389). (EDPT: 498).

Etlik: “Et asılacak çengel” (DLT I: 101).

Ivrık: “İbrik” (DLT I: 99).

İdiş: “Kadeh, tas, bardak, tencere gibi her nevi kap” Yağma, Tohsı, Yemek, Oğuz, Argu dillerince (DLT I: 61). (EDPT: 72).

Kakaça: “İçine akarlar konan kaplar” (DLT III: 211, 238).

Kamiç: “Genel olarak kepeç, kaşık” (DLT I: 52, 359; II: 75). (EDPT: 626).

Kaşuk: “Kaşık” (DLT I: 383). (EDPT: 671).

Kendük: “Daha çok un ve una benzer şeyler saklamak için topraktan yapılan büyükçe kaplar Kençekçe (DLT I: 480). (EDPT: 729). Bu kelime Farsçada ‘*topraktan yapılmış kap*’ anlamındaki ‘*kendü*’ kelimesinden alınmış olmalıdır (Usmanova 2008: 98; Güner 2009: 78-79; Sertkaya 2009: 32).

Kester: “Saksı” Uç dilince (DLT I: 457). Sasık: “Saksı” Uç halkı veya sınır ve sınırın arkasındaki halklar dilince (DLT I: 382). (EDPT: 856).

Kesürgü: “Dağarcık, kap” (DLT I: 358). Sanaç: “Dağarcık” (DLT I: 358).

Kıngrak: “Et ve hamur kesmek için kullanılan satıra benzer büyük bıçak.” (DLT III: 382). (EDPT: 639).

Kova: “Kova” Oğuzca (DLT III: 237). (EDPT: 583). Farsça ‘*aftabı*’ (DLT I: 432) (EDPT’de yoktur) da denir. Diğer Türkler ‘*susık*’ (DLT I: 382) (EDPT: 856) derler. Bu kelime Türkçede ‘*susak*’ (Eren 1978-1979: 8) şeklinde yaşamaktadır.

Köçürme: “Evlerde bulunan taşınabilir ocaklıklar” (DLT I: 490).

Könek/ Künek: “Matara, ibrik, su tulumu gibi şeyler” Oğuzca (DLT I: 392). (EDPT: 731). Bu kelime Türkçenin çeşitli şubelerinden hâlen yaşamaktadır (Usmanova 2008: 98-99).

Körke: “Ağaçtan yapılmış olan çanak” Kençekçe (DLT I: 430). (EDPT: 741). Bazı kabileler ‘*olma*’ derlerdi (DLT I: 130). (EDPT: 146).

Ködheç ve Közeç: “Testi-bardak” (DLT I: 360). (EDPT: 702-757).

Közüçlük titik: “Titik denilen çamurdan yapılan çömlek” (DLT I: 506). (EDPT: 757).

Kumgan: “İbrik, güğüm ve gül suyu şişesi” (DLT I: 440). (EDPT: 627).

Kurluk: “Kımız testisi” (DLT I: 473).

Lagun: “Ölçek gibi oyulmuş bir şey olup ayran, süt gibi şeyler içilir” (DLT I: 410).

Örküç: “Üzerinde yemek pişirmek için kullanılan sacayağı” (DLT I: 95).

Örküçlü aşçı: “Sacayaklı tencere” (DLT I: 313).

Saç: “Tava” (DLT III: 146). (EDPT: 794).

Sagrak: “Sürahi” (DLT I: 471). (EDPT: 814/5).

Salçı: “Aşçı aynı zamanda aşçı bıçağı” (DLT III: 442).

Sarım: “İbrik, testi gibi şeylerden içilecek olan nesnelerin süzülmesi için bu kapların ağzına gerilen ipek kumaş parçası.” (DLT I: 397).

Sengek: “Su içilen testi ve ağaçtan oyulmuş su kabı” Oğuzca (DLT III: 367). (EDPT: 838). Günümüz Oğuz lehçelerinde Türkmen Türkçesi ve Gagauz Türkçesi dışında ‘senek’ ve türevleri şeklinde yaşamaktadır (Karaşlar 2010: 520).

Çançu: “Oklava” (DLT I: 417). (EDPT: 425).

Sır: “Kaselerin cilâlandığı ve nakışlar yapıldığı macun” Böyle kaselere ‘sırlığ ayak’ denir (DLT II: 247).

Soku: “Havan” (DLT III: 226). (EDPT: 805). Keli: “Havan” (CC: 82/16). ‘Soku’ sözü Anadolu’nun birçok yerinde birbirine yakın telâffuzlarda yaşamaktadır.

Susgak: “Bir yerden su almaya yarar tas” Karluk, Kıpçak ve bütün göçebelerde (DLT I: 470).

Şiş: “Tutmaç yenilen şiş” (DLT I: 331; II: 282). (EDPT: 856).

Tamgalık: “Küçük ibrik” (DLT I: 527).

Tanğ: “Un elemek için kullanılan elek” Arguca (DLT III: 355). Elek: “Elek” (EDPT: 143). (Tz: 34a/11, 49a/8).

Tevsi: (DLT I: 423) (EDPT: 445) ve Tergi: “Mutfaktaki tepsi, sofrası” (DLT I: 429). (EDPT: 544). Bu kelime Türkçe ve Moğolcada yaşayan ortak kelimelerdendir (Gülensoy 2011: 19). Osman Nedim Tuna, ‘tebsi’ kelimesinin Moğolcadan ödünçleme bir kelime olduğunu söylemektedir (Tuna 1972: 242). Eski dinî geleneklerini koruyan Türk boylarında kurban ve diğer dinî âyin merasimi esnasında kullanılan kapkacaklar arasında ‘tebşi/ tebsi’ ayrıca bir öneme sahiptir (İnan 1998-I: 256).

Tokurka: “İbrik ve ibriğe benzer şeylerin kulpu” (DLT I: 489).

Toy aşçı: “Toy denen çamurdan yapılan çanak” (DLT III: 143). (EDPT: 566).

Tuzluk: “Tuzluk” (DLT I: 467).

Tütek: “İbrik ve ibriğe benzer şeylerin emziği” (DLT I: 386).

Ulma: “Testi, çanak, çömlek” (DLT I: 267).

Yasıman: “Su boşaltılırken boğazı ‘gır gır’ eden testi” (DLT III: 38). (EDPT: 975).

Yassı yığaç (Yasgaç): “Hamur açmak için kullanılan tahta” (DLT III: 38). (EDPT: 975).

Yitiğ bıçek: “Bilenmiş, keskin bıçak” (DLT III: 18).

Yogrı: “Bazı Türk kabilelerinde çanak” (DLT III: 31). (EDPT: 905).

Yugurguç: “Şehriye ile şehriyeye benzer şeyler açmakta kullanılan oklava” (DLT I: 493). (EDPT: 907).

Harabe Evler ve Eski Yapılar

Bozuk ev: “Yıkılmış, harabe haline gelmiş ev” (DLT I: 379).

Kuruğ ev: “İçinde kimse bulunmayan, terk edilmiş ev” (DLT I: 375).

Ören: “Her nesnenin kötüsü” Oğuzca (Bu kelimenin Farsçadan alınmış olduğunu sanıyorum; çünkü Farsçada, harap olan şeye ‘ویران *vîran*’ derler (DLT I: 76). Clauson, Kâşgarlı’nın söylediklerini nakletmekle yetinir (EDPT: 233).

Tanğ: (DLT III: 356) (EDPT: 511) ve ‘yurt’: “Eski devirlerden kalmış olan yapılar” (DLT III: 7).

Tavgaç edhi: “Büyük ve eski yapı kalıntıları. Âd ulusunun izeri.” (DLT I: 454).

Sonuç

XI. asırda çiftçilik yapan ve hayvan besleyen bir Türk ailesi için tasarladığımız ev ve yaşama ait terim, deyim ve kavramlar, sınırlayarak on iki başlık altında 303 adet olarak tespit edilmiştir. Bir dilin maddi medeniyete dair sahip olduğu sözcüklüğü, o dili konuşan milletin medeniyette ulaştığı seviyenin bir göstergesidir. Kâşgarlı, ‘*Olmayan şeyin dilde adı mı olur.*’ (III: 153, 176) diyor. Müellifimizin ‘*çatuk*’ denen madde için verdiği bilgiler ilginçtir. DLT’de, yüksek maddi medeniyet izlerini ifade eden çeşitli kelimeler arasında, ‘*şamdan*’, ‘*kandil*’, ‘*çakmak*’, ‘*banyo*’, ‘*tuvalet*’, ‘*mezbaa*’, ‘*mendil*’, ‘*ütü*’, ‘*gözlük*’, ‘*perde*’, ‘*düğme*’, ‘*yelpaze*’, ‘*buzluk*’ ve ‘*ternek* < *dernek* = danışma evi/ şehir kulübü’ gibi kelimelerin bulunması dikkat çekicidir. Bu veriler ve diğer bilinen gelişmiş bir yazı, gelişmiş bir takvim, maden işçiliği hatta mumyacılık gibi veriler ışığında, Eski Türk toplumunun tamamen göçer olduğu yorumlarını yeniden gözden geçirmek gerekiyor. Diğer yandan Kâşgarlı’nın sunduğu, hısımlar, komşular ve toplumun diğer bireyleri arasındaki ilişkilere dair verilerin, tatbiki günümüz şartlarında tamamen muhâl olmadığı, bu bakımdan ‘*toplumsal barış projeleri*’ çerçevesinde bunların hiç değilse bir kısmının canlandırılmasının, özlenen bir toplum yaşamının oluşturulmasına büyük katkı sağlayacağı ortadadır.

KISALTMALAR

CC: Codex Cumanicus (Tavkul Ufuk).

Çev: Çeviren.

DLT: Divanü Lugati't Türk (Kâşgarlı Mahmud).

EDPT: An Etymological Dictionary of Pre- Thirteenth- Century Turkish.

EUTS: Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü (Caferoğlu Ahmet).

Haz: Hazırlayan.

- KB: Kutadgu Bilig (Yusuf Has Hacib).
 s: Sayfa/ Sayfalar.
 TS: Tarama Sözlüğü.
 TDK: Türk Dil kurumu.
 TKAE: Türk Kültürünü Araştırmaları Enstitüsü.
 TTK: Türk Tarih Kurumu.
 Tz: Et-Tuhfetu'z-Zekiyye Fi'l- Lugati't-Türkiyye (ATALAY Besim).
 YTS: Yeni Tarama Sözlüğü (Cem Dilçin).

KAYNAKÇA

- AKKOYUNLU Ziyat, “Dîvânü Lûgâti't-Türk'te ‘Tuzgu’”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 9, s. 47-52, Güz 2008.
- ARAT Reşid Rahmeti, “Türkçede Cihet Mefhûmu ve Bunun ile İlgili Tâbirler”, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt 14, s. 1-24, 1965.
- ATALAY Besim, **Et-Tuhfetu'z-Zekiyye Fi'l- Lugati't-Türkiyye**, Türk Dil Kurumu Yayınları, İstanbul 1945.
- AYDEMİR Adem, “Ötüken ve Ötüken Adı Üzerine”, **Türk Dünyası Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 187, s. 197-222, 2010.
- AYDIN Erhan, “Baybalık Kentinin Yeri, Yapılış Tarihi ve Amacı Üzerine Değerlendirmeler”, **Turkish Studies**, Cilt 3/4, s. 156-168, Yaz 2008.
- AZİZOVA Anar, “Türk Konut Mimarisi İle Anıtsal Mimari Arasındaki Tasarım İlişkileri”, **Masrop**, Sayı: 3, s. 1-15, Nisan 2008.
- BANG W.-(ARAT) Reşid Rahmeti, “Türlü Cehennemler Üzerine Uygurca Parçalar”, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt 4, s. 251-263, 1934.
- BARTHOLD, V.V., **Orta Asya Türk Tarihi Hakkında Dersler**, (Haz. İsmail Aka-Kâzım Yaşar Koprıman), TTK Yayınları, Ankara 2006.
- BAYRAKTAR Fatma Sibel, “Komşu Sözcüğü Üzerine”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 12, Sayı: 2, s. 129-138, 2002.
- CAFEROĞLU Ahmet, **Eski Uygur Türkçesi Sözlüğü**, (EUTS), Enderun Kitabevi Yayınları, İstanbul 1993.
- CLAUSON Sır Gerard, “Eski Türkçe Üzerine Üç Not”, **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, s. 19-37, 1966-1967.
- CLAUSON Sır Gerard, **An Etymological Dictionary of Prethirteenth Century Turkish**, Oxford University Press, Oxford 1972.
- CLAUSON Sır Gerard, “Türkçede Sekizinci Yüzyıldan Önce Kullanılan Ekler”, (Çev. Uluhan Özalan), **Dil Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 1, 185-196, Güz 2007.

- ÇAĞATAY Saadet, "Türkçe Dinî Tâbirler", **Necati Lugal Armağanı**, s. 191-198, TTK Yayınları, Ankara 1968.
- ÇETİN Engin, "Eski Türkçedeki İnsan Yapımı Nesne Adlarında Ödünçlemeler Üzerine", **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, Cilt 13, Sayı: 1, s. 193-210, 2004.
- DEMİRTAŞ Ahmet, "Türkiye Türkçesinde Mensubiyet Bildiren '-gil' ki Üzerine", **Karadeniz Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 9, s. 70-77, Bahar 2006.
- DİLAÇAR Agop, "Kaşgarlı Mahmut'un Kişiliği", **Türk Dili Dergisi**, (Divanü Lûgati't Türk Özel Sayısı), s. 20-23, 1972.
- EBERHARD Wolfram, **Çin'in Şimal Komşuları**, (Çev. N. Uluğtuğ), TTK Yayınları, Ankara 1996.
- EKER Süer, "Divanü Lugâti't-Türk ve İran Dillerinden Kopyalar Üzerine I", **International Journal of Central Asian Studies**, Cilt 13, s. 233-283, 2009.
- ERCİLASUN Ahmet Bican, "Bir Kişi Yangılsar Oğuşı Bodumı Bişikine Tegi Kıdız Ermiş İbaresini Üzerine", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, s. 83-89, 1993-1995.
- EREN Hasan, "Etimoloji Araştırmaları", **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt 9, s. 95-96, 1951.
- EREN Hasan, "Türk Dilinin Etimolojik Sözlüğüne Katkılar", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, s. 1-15, 1978-1979.
- EREN Hasan, "Türklerde Ekinciliğin Gelişmesine Katkılar", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Türkoloji Dergisi**, Cilt 8, Sayı: 1, s. 1-28, 1979.
- EREN Hasan, "Sırça Köşkte Başlangıç", **Türk Dili Dergisi**, Sayı: 442, s. 188-207, 1988.
- ERGİN Muharrem, **Orhun Abideleri**, Ötüken Yayınları, İstanbul 2005.
- ERGİN Muharrem, **Dede Korkut Kitabı I** (Giriş-Metin-Faksimile), 6. bs., TDK Yayınları, Ankara 2008.
- ERSOY Feyzi, "+gil Eki Üzerine", **Dil Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 1, s. 21-29, Güz 2007.
- ESEN Minara Aliyeva, "Rus Dilindeki Türkçe Kelimeler Üzerine Bir Tasnif Denemesi", **Turkish Studies**, Cilt 3/7, s. 364-382, Sonbahar 2008.
- ESİN Emel, "Orduğ-Başlangıçtan Selçuklulara Kadar Türk Hakan Şehri", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 10, s. 135-215, 1968.
- ESİN Emel, "Muyanlık", **Malazgirt Armağanı**, s. 75-102, TTK Yayınları, Ankara 1972.
- ESİN Emel, **Türk Kültür Tarihi, İç Asya'daki Erken Safhalar**, TTK Yayınları, Ankara 1985.
- GABAİN A. Von, **Eski Türkçenin Grameri**, (Çev. Mehmet Akalın), TDK. Yayınları, Ankara 2007.
- GÖKALP Ziya, **Türk Töresi**, (Haz. H. Dizdaroğlu), Devlet Kitapları, İstanbul 1976.
- GÖKDAĞ Bilgehan A., "Kençekler ve Kençekçe", **Dil Araştırmaları Dergisi**, Cilt 1, Sayı: 1, s. 97-108, Güz 2007.

- GÖKER Müge, “Türklerde Oturma Elemanlarının Tarihsel Gelişim Süreci”, **Zeitschrift für die Welt der Türken**, Cilt 1, Sayı: 1, s. 163-169, 2009.
- GÜL Bülent, “*äk-* ‘ekmek’ ve Türevleri Üzerine”, **International Journal of Central Asian Studies**, Cilt 13, s. 291-316, 2009.
- GÜL Bülent, “*tarı-* Fiili ve Türevleri Üzerine”, **Bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 61, s. 99-120, Bahar 2012.
- GÜLENSOY Tuncer, “Moğolca ve Türkçede Yaşayan Benzer Sözler Üzerine”, **Turkish Studies**, Cilt 6/1, s. 1-21, Kış 2011.
- GÜLSEVİN Gürer, “Türkiye Türkçesi Ağzlarında Kıpçakça Denilen Unsurlar Üzerine II: (ç > ş Değişmesi)”, **Turkish Studies**, Cilt 3/3, s. 378-387, İlkbahar 2008.
- GÜNER Galip, “Divânü Lugâti’t-Türk’te Kençekler ve Bazı Kençekçe Kelimeler Üzerine Düşünceler”, **Bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 48, s. 75-90, Kış 2009.
- GÜNER Galip, “Sukıngu ‘Banyo’ Kelimesinin Etimolojisi Üzerine Yeni Görüşler”, **Turkish Studies**, Cilt 7/2, s. 577-582, İlkbahar 2012.
- İBN FAZLAN, **İbn Fazlan Seyahatnâmesi**, (Haz. Ramazan Şeşen), Bedir Yayınları, İstanbul 1995.
- İLHAN Nadir, “Yanılsar ... Bişükine Tegi Kıdmaz Ermiş”, **Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 14, Sayı: 2, s. 121-128, 2004.
- İNAN Abdülkadir, **Makaleler ve İncelemeler**, Cilt I-II, TTK Yayınları, Ankara 1998.
- KARAMAN Erdal, “Rusça’daki Türkçe Ödünçlemeler”, **Turkish Studies**, Cilt 4/3, s. 1375-1392, İlkbahar 2009.
- KARAŞLAR M. Selda, “Divânü Lugâti’t-Türk’teki Oğuzca Eşya Adlarına Bir Bakış”, **Turkish Studies**, Cilt 5/1, s. 508-524, Kış 2010.
- KARATAYEV Olcobay K., “Kırgızların-Oğuzların (Türkmenlerin) Tarihi ve Etnik Bağları”, (Çev. Mustafa Kalkan), **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 5, s. 199-207, 2003.
- KARAYEV Ömürkul, “Kırgızların Ortaya Çıkışı ‘Kırgız’ Terimi Hakkında”, (Çev. Mehmet Kıldıroğlu), **Manas Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 1, s. 201-217, 2001.
- KÂŞGARLI MAHMUD, **Divanü Lûgat-it-Türk**, (Çev. Besim Atalay), TDK Yayınları, 5. bsk., Ankara 2006.
- KÖSE Abdullah, “Türkiye’de Geleneksel Kırsal Konut Planlarında Göçebe Türk Kültürü İzleri”, **Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 7, Sayı: 2, s. 158-191, 2005.
- KUMARTAŞLIOĞLU Satı, “Tahtacılar da Bir Göç Töreni: Ocak Ayırma”, **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 14, s. 211-224, Bahar 2011.
- MANSUROĞLU Mecdud, “Türkçede ‘-gu’ Ekinin Fonksiyonları”, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt 10, s. 341-348, 1953.

- MORI Masao, "Sıcı ve Şşü-Chih", **Ankara Üniversitesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 10, s. 117-123, 1968.
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Kültürünün Gelişme Çağları**, Kömen Yayınları, Ankara 1979.
- ÖGEL Bahaeddin, **İslâmiyetten Önce Türk Kültür Tarihi**, TTK Yayınları, Ankara 1984.
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Mitolojisi**, Cilt I, TTK Yayınları, Ankara 1998.
- ÖGEL Bahaeddin, **Türk Mitolojisi**, Cilt II, TTK Yayınları, Ankara 2002.
- ÖLMEZ Mehmet, "Eski Türkçe Etimolojiler I", **Türk Dilleri Araştırmaları**, Seri: XII, s. 189-198, 2002.
- ÖZÇAM Çimen, "Ocağına İncir Dikmek' Deyimi Üzerine", **Turkish Studies**, Cilt 4/8, s. 1946-1953, Sonbahar 2009.
- ÖZÇAMCA Salih, "Türklerin Göçebeliği Hakkında Birkaç Not", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 7, s. 177-183, Güz 2007.
- ÖZERDİM Muhadderden, "Uygurlar Devrinde Turfan-Karahoco Şehrinde Evler", **Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi**, Cilt 16, Sayı: 3/4, s. 97-123, 1958.
- PRİTSAK Omeljan, "Mahmud Kâşgarî Kimdir?", (Çev. Hasan Eren), **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt 10, s. 243-246, 1953.
- SAĞOL Gülden, "Türklerde Evliliğin Algılanışı 'Evlenmek' Karşılığı Kullanılan Kelimelerden Hareketle Uygurlardan Osmanlıya", **Şinasi Tekin Anısına**, s. 661-684, Simurg Yayınları, İstanbul 2005.
- SARIYEV Berdi, "Türklerin Eski Aile Yapısına Temel Sembollerini Açısından Bir Bakış", **Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 9, s. 487-498, Güz 2009.
- SERTKAYA Osman Fikri, "Divânü Lügati't-Türk'te Geçen Her Kelime Türkçe Kökenli midir? veya Kâşgarlı Mahmut'un Divânü Lügati't-Türk'ünde Yabancı Dillerden Kelimeler", **Dil Araştırmaları Dergisi**, Sayı: 5, s. 9-38, Güz 2009.
- SÜMER Faruk, **Eski Türklerde Şehircilik**, TTK Yayınları Ankara 1993.
- ŞAHİN G. Selcan Sağlık, "Türk Dilinde Yön Gösteren Karşıtlıklar: Aşağı: Yukarı Sözcükleri", **Ankara Üniversitesi Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 6, Sayı: 3, s. 18-32, Eylül 2009.
- ŞEN Serkan, "Türkçenin 'Banyo' Karşılığında Bilinen İlk Sözcüğü: Sukungu", **Bilig/ Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi**, Sayı: 34, s. 83-90, Yaz 2005.
- ŞEN Serkan, "Eski Türklerde Maden İşçiliğine Bir Bakış", **Ankara Üniversitesi Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı: 3, s. 162-172, Eylül 2008.
- TARAMA SÖZLÜĞÜ, Cilt I-VI, TDK Yayınları, Ankara muhtelif.
- TAVKUL Ufuk, "Codex Cumanicus ve Karaçay-Malkar Türkçesi", **Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi**, Sayı: 15, s. 45-81, Bahar 2003.
- TEKİN Şinasi, **Uygurca Metinler II**, Atatürk Üniversitesi Yayınları, Ankara 1976.
- TEKİN Talât, "Türkçe 'ş' Çuvaşça 'ś' ve Moğolca 'ç'", **Türk Dili Araştırmaları Yıllığı Belleten**, s. 71-75, 1988.

- TEKİN Talât, **Orhun Yazıtları**, TDK Yayınları, Ankara 2010.
- TERES Ersin, “Dîvânü Lugâti’t-Türk’te Yağma Boyu ve Yağma Diyalektine Ait Kayıtlar”, **İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Sayı: 18, s. 221-233, 2008-a.
- TERES Ersin, “Ertüt ~ Belek Sözcükleri Üzerine”, **Turkish Studies**, Cilt 3/1, s. 367-370, Kış 2008-b.
- TUNA Osman Nedim, “Osmanlıcada Moğolca Ödünç Kelimeler I”, **İstanbul Üniversitesi Türkiyat Mecmuası**, Cilt 17, s. 209-250, 1972.
- TÜRK Vahit, “Ocak Sözü ve Ailesi”, **Gazi Üniversitesi Gazi Türkiyat Dergisi**, Sayı: 5, s. 251-258, Güz 2009.
- TÜRKDOĞAN Orhan, “Anadolu’nun Etnik Yapısı, Dünü ve Bugünü”, **Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi**, Sayı: 112, s. 9-29, Nisan 1996.
- ULUOCAK Mustafa-BAŞTÜRK Şükrü, vd., “Bursa Yerli Ağızlarında ç > ş Değişimine Dair Bazı Gözlemler”, **Turkish Studies**, Cilt 5/1, s. 616-624, Kış 2010.
- USEEV Nurdin, “Talasta Yeni Bulunan Eski Türk Yazıtı”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 41, s. 17-24, 2009.
- USMANOVA Shoir, “Altay Dillerindeki Bazı Ev Gereç Adları Üzerine”, (Çev. Galip Güner), **İlmi Araştırmalar Dergisi**, Sayı: 25, s. 97-103, Bahar 2008.
- UYGUR Erdoğan, “Azerbaycan Âşık Edebiyatında Bir Şiir Türüne Adını Veren ‘Geraylı/Keraylı’ Kelimesinin Kökeni Üzerine Bir Araştırma”, **Kastamonu Eğitim Dergisi**, Cilt. 12, Sayı: 1, s. 129-132, Mart 2004.
- ÜŞENMEZ Emek, “Karahanlı Eserlerindeki Söz Varlığı Hakkında”, **Sakarya Üniversitesi Akademik İncelemeler Dergisi**, Cilt 3, Sayı: 1, s. 247-253, 2008-a.
- ÜŞENMEZ Emek, “Tün Sözü Üzerine”, **Turkish Studies**, Cilt 3/1, s. 399-404, Kış 2008-b.
- YENİ TARAMA SÖZLÜĞÜ**, (Düzenleyen: Cem Dilçin), TDK Yayınları 503, Ankara 1983.
- YILDIRIM Nilüfer, “Türk Halklarının Destan Yaratılarında Üç Dünya”, **Turkish Studies**, Cilt 6/3, s. 1951-1965, Yaz 2011.
- YILDIRIM Talip, “Dîvânü Lügâti’t-Türk’te Geçen Mimarlıkla İlgili Adlar”, **Uşak Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 2, s. 23-41, 2011.
- YILDIRIM Talip-ÇİFCİ Musa, “Dîvânü Lügâti’t-Türk’te Yer Alan Alet-Eşya Adları”, **Turkish Studies**, Cilt 7/2, s. 1229-1249, İlkbahar 2012.
- YILDIZ Naciye, “Somut ve Soyut Kültürel Miras: Bozüy”, **Ankara Üniversitesi Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 4, Sayı: 2, s. 7-30, Haziran 2007.
- YILDIZ Naciye, “Sibirya Türklerinin Mitoloji ve İnançlarında Kötü Ruhlar”, **Ankara Üniversitesi Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 5, Sayı: 4, s. 84-93, Aralık 2008.
- YILMAZ Anıl, “Baba mı, Balbal mı Yoksa ‘bezdi’ mi?”, **Ankara Üniversitesi Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 2, Sayı: 4, s. 206-214, Aralık 2005.

- YILMAZ Anıl-TELCİ Cahit, “Türk Kültür Terminolojisinde ‘Göç’ Kavramı Üzerine”, **Ankara Üniversitesi Modern Türklük Araştırmaları Dergisi**, Cilt 7, Sayı: 2, s. 14-33, Haziran 2010.
- YUDAHİN K.K., **Kırgız Sözlüğü**, (Çev. A. Taymas), Cilt I, TDK Yayınları, Ankara 1998.
- YUSUF HAS HACİB, **Kutadgu Bilig**, (Haz. Reşid Rahmeti Arat), Kabalcı Yayınları, İstanbul 2006.
- YÜKSEKKAYA G. S., “Yörgek > Yörek Kelimesi Üzerine”, **Altaistics and Turkology**, (A. Rona-Taş Armağanı), Sayı: 4, s. 48-56, 2011.
- ZAHİDOĞLU Vahit, “Kitab-ı Dede Korkut’taki Bazı Kelimeler Üzerine”, **Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi**, Sayı: 16, s. 1-11, 2001.
- ZEREN Mehmet, “*bediz*’ Kelimesinin Runik Yazıtlardaki Yorumu”, **İstanbul Üniversitesi Tarih Dergisi**, Sayı: 38, s. 151-157, 2003